

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ: СТАН І ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконав:

студент 4 курсу групи 472-1
денної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»

Ісопенко Василь Андрійович _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту

Абрамова Алла Сергіївна _____

*До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ червня 2026 р.*

*Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ доц. Харабара В.М.*

Анотація

Ісопенко В.А. Податкова система України в сучасних економічних умовах: стан і проблематика розвитку - Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого рівня вищої освіти «бакалавр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування» Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Чернівці, 2026.

Кваліфікаційна робота присвячена комплексному дослідженню концептуальних засад функціонування податкової системи держави. У роботі здійснена комплексна оцінка стану та результативності функціонування податкової системи України в сучасних умовах. З урахуванням зарубіжного досвіду запропоновано стратегічні напрями модернізації та реформування податкової системи України в контексті повоєнного відновлення.

Ключові слова: податкова система, податкове навантаження, податковий контроль, податковий борг, Pillar Two, EFF.

Summary

Isopenko V.A. Tax system of Ukraine in modern economic conditions: state and development issues - Manuscript. Qualification work for obtaining the first level of higher education "bachelor" in the specialty 072 "Finance, banking, insurance" Chernivtsi National University named after Yu. Fedkovych, Chernivtsi, 2026.

The qualification work is devoted to a comprehensive study of the conceptual foundations of the functioning of the state tax system. The work provides a comprehensive assessment of the state and effectiveness of the functioning of the tax system of Ukraine in modern conditions. Taking into account foreign experience, strategic directions for the modernization and reform of the tax system of Ukraine in the context of post-war recovery are proposed.

Keywords: tax system, tax burden, tax control, tax debt, Pillar Two, EFF.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В.А. Ісопенко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	7
1.1. Економічна природа, принципи побудови та функціональне призначення податкової системи у системі державних фінансів	7
1.2. Нормативно-правова архітектура регулювання оподаткування в Україні: генезис та трансформаційна динаміка	15
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА СТАНУ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	24
2.1. Динаміка та структурні зрушення у формуванні податкових надходжень зведеного бюджету України в умовах воєнного стану	24
2.2. Оцінка ефективності контрольно-фіскальної діяльності Головного управління ДПС у Чернівецькій області: регіональний аспект	38
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	56
3.1. Зарубіжний досвід формування ефективних податкових систем та концептуальні засади його імплементації в Україні	56
3.2. Системні виклики та пріоритетні вектори реформування податкової системи України в умовах відбудови національної економіки	62
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Податкова система є одним із ключових інститутів держави, через який відбувається мобілізація фінансових ресурсів для задоволення суспільних потреб. Вона виступає центральним механізмом публічних фінансів, поєднуючи фіскальні, регулятивні та соціальні функції й забезпечуючи матеріальну основу для виконання державою своїх зобов'язань перед суспільством. Якість побудови та стабільність функціонування системи оподаткування безпосередньо визначає інвестиційний клімат, стан підприємницького середовища та здатність держави фінансувати публічні видатки в будь-яких економічних умовах.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році поставило перед податковою системою держави безпрецедентні виклики: одночасно забезпечити фіскальні потреби оборони, зберегти платоспроможність бізнесу та закласти підґрунтя для повоєнного відновлення. Упродовж 2022-2025 років до Податкового кодексу України було внесено сотні змін та підвищено ставки ряду податків, а централізація фіскальних ресурсів суттєво послабила фінансову спроможність місцевих бюджетів. Водночас накопичений податковий борг перевищив 278 млрд грн, тіньовий сектор залишається значним, а рівень фіскального навантаження на ринок праці в 45,0% є одним з найвищих серед країн Центральної та Східної Європи. У цих умовах дослідження стану, проблем і напрямів реформування податкової системи України набуває не лише наукової, а й прикладної значущості - особливо в контексті виконання зобов'язань перед МВФ, реалізації Національної стратегії доходів до 2030 року та євроінтеграційного вектора розвитку держави.

Проблематика функціонування та реформування податкової системи України знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних науковців. Економічну природу оподаткування та фіскальну функцію податків досліджував Замасло О.Т.; функціональний підхід до визначення податкової системи розробляли Волохова І.С. та Дубовик О.Ю.; інституційно-системний вимір явища розкрито у роботах Матвійчук Л.О. і Олійник Л.В. Регулятивну функцію

та проблеми спрощеної системи оподаткування аналізували Іванов Ю.Б., Тищенко В.Ф. і Найденко О.Є.; контрольну функцію та її деструктивний потенціал розглядав Касперович Ю.В. Принципи побудови сучасної системи оподаткування та їхній зв'язок із класичними концепціями А. Сміта та А. Вагнера систематизував Нікітішин А.О.; декларативність принципу стабільності в українських умовах критично оцінює Пабат О.В. Зв'язок якості оподаткування з макроекономічним розвитком підкреслює Ткачук І.Г. Генезис нормативно-правової архітектури регулювання оподаткування досліджували Шевердін М.М., Бондаренко І.М., Волощук М.Г. та ін.; євроінтеграційний аспект реформ аналізує Жовнір Н.М.; питання фіскальної децентралізації розробляли Крисоватий А.І. і Десятнюк О.М. Незважаючи на значний масив напрацювань, комплексна оцінка стану та проблем системи в умовах повномасштабної збройної агресії з охопленням як загальнонаціонального, так і регіонального рівня залишається недостатньо дослідженою.

Метою дипломної роботи є комплексний аналіз стану та проблем функціонування податкової системи України в сучасних економічних умовах, оцінка її ефективності на загальнодержавному і регіональному рівнях та обґрунтування пріоритетних напрямів її реформування в контексті повоєнного відновлення.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити економічну природу, принципи побудови та функції податкової системи в системі державних фінансів;
- дослідити генезис і трансформаційну динаміку нормативно-правової архітектури регулювання оподаткування в Україні;
- проаналізувати динаміку та структурні зрушення у формуванні податкових надходжень зведеного бюджету в умовах воєнного стану за 2023-2025 роки;
- здійснити оцінку контрольно-фіскальної діяльності Головного управління ДПС у Чернівецькій області в регіональному вимірі;
- вивчити зарубіжний досвід формування ефективних податкових систем

та визначити концептуальні засади його імплементації в Україні;

– ідентифікувати системні виклики та обґрунтувати пріоритетні вектори реформування податкової системи України в умовах відбудови національної економіки.

Об'єктом дослідження є податкова система України як цілісна інституційна підсистема державних фінансів, що включає сукупність загальнодержавних і місцевих податків та зборів, механізми їх адміністрування, нормативно-правове регулювання та органи управління у сфері оподаткування.

Предметом дослідження є соціально-економічні відносини, які виникають з приводу функціонування та вдосконалення податкової системи України в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення, а також регіональні особливості реалізації фіскальної та контрольної функцій на рівні Чернівецької області.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Системний підхід застосовано для розгляду податкової системи як цілісного, структурованого явища. Метод логічного аналізу та синтезу використано при дослідженні теоретичних підходів до визначення поняття податкової системи та її функцій. Порівняльний метод задіяно при зіставленні показників фіскальної ефективності на загальнодержавному і регіональному рівнях, а також при аналізі міжнародного досвіду оподаткування. Статистично-аналітичний метод застосовано для дослідження динаміки та структурних зрушень у формуванні податкових надходжень. Графічний і табличний методи забезпечили наочне відображення отриманих результатів.

Нормативно-правову базу дослідження становлять: Конституція України, Податковий кодекс України (зі змінами), Бюджетний кодекс України, закони України у сфері оподаткування та місцевого самоврядування, постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів України та ДПС України.

Інформаційну базу дослідження становлять: офіційні веб портал Ореп

Budget; аналітичні звіти та матеріали Державної податкової служби України і Головного управління ДПС у Чернівецькій області; звіти та висновки Рахункової палати України, зокрема аудит системи управління податковим боргом (2025); Національна стратегія доходів України до 2030 року; програмні документи та огляди Міжнародного валютного фонду в рамках програми розширеного фінансування (EFF); аналітичні матеріали ОЕСР (Tax Policy Reforms 2025, Taxing Wages 2025) та Європейського агентства з охорони навколишнього середовища; дані офіційного сайту Міністерства фінансів України та Чернівецької обласної військової адміністрації.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів (шести підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Робота містить 8 рисунків і 6 таблиць.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

1.1. Економічна природа, принципи побудови та функціональне призначення податкової системи у системі державних фінансів

Сучасна держава як суб'єкт публічних відносин здійснює широке коло функцій - від гарантування національної безпеки до забезпечення суспільних благ та соціального захисту населення. Матеріальною основою реалізації цих функцій є фінансові ресурси, акумуляція яких відбувається у процесі перерозподілу національного доходу через систему загальнообов'язкових платежів. Податкова система посідає центральне місце в архітектурі державних фінансів, виступаючи головним інструментом фіскальної політики та механізмом регулювання соціально-економічних відносин.

Економічна природа оподаткування сягає корінням у саму суть суспільного відтворення й відносин між державою та її громадянами. В основі цієї природи лежить об'єктивна необхідність перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на користь держави для задоволення суспільних потреб. Цей перерозподіл є не лише фіскальним актом, а й проявом глибинних економічних відносин між державою, суб'єктами господарювання та домогосподарствами.

Як наголошує Замасло О.Т.: «податки є ефективним знаряддям втілення державної політики з питань економіки та соціального розвитку. За допомогою податків відбувається перерозподіл ВВП у територіальному та галузевому аспектах, а також між різними соціальними групами. Цей перерозподіл згладжує вади ринкового саморегулювання, створює додаткові стимули для ділової та інвестиційної активності, мотивації праці, підтримання рівня зайнятості» [20, с. 13]. Таке розуміння акцентує увагу не лише на формально-правовому, а й на

сутнісно-економічному вимірі оподаткування, що є принципово важливим для побудови цілісного уявлення про податкову систему.

Генезис теоретичних поглядів на оподаткування свідчить про поступову еволюцію від суто фіскальних до комплексних трактувань. Засновники класичної економічної теорії, зокрема А. Сміт та Д. Рікардо, розглядали податки передусім як примусове вилучення частини доходів платників на потреби держави. Однак уже наприкінці XIX - на початку XX ст. з'явилися концепції, що наголошували на регулюючій ролі оподаткування. У сучасній вітчизняній науці відбулося суттєве поглиблення розуміння сутності й ролі фіскальних платежів. Зокрема, Замасло О.Т. трактує податки: «як частину економічних відносин, пов'язану зі створенням централізованих фондів фінансових ресурсів» [20, с. 14], що закладає підґрунтя для інституційного розуміння системи оподаткування. Цей підхід сприяє осмисленню податкової системи не як механічного переліку платежів, а як органічної інституції з притаманними їй внутрішніми зв'язками та суспільними функціями.

Сама категорія «податкова система» є дискусійною у науковому середовищі. Серед дослідників досі немає одностайності щодо її визначення. Дослідження наукової літератури дозволяє виокремити кілька основних підходів до розкриття цього поняття: нормативно-правовий (вузький), функціональний та інституційно-системний (широкий). Кожен із них відображає певний аспект досліджуваного явища й має як свої переваги, так і обмеження.

У рамках нормативно-правового підходу податкова система розглядається через призму законодавчого закріплення сукупності обов'язкових платежів. Відповідно до статті 6 Податкового кодексу України: «сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому цим Кодексом порядку, становить податкову систему України» [46]. Таке трактування є юридично коректним і слугує відправною точкою для будь-якого практичного аналізу оподаткування. Водночас воно суттєво звужує зміст досліджуваної категорії, зводячи її лише до переліку конкретних платежів і залишаючи поза увагою інституційно-організаційний, управлінський та

правозастосовний виміри. Власне, таке визначення описує склад системи, але не розкриває її природу, внутрішні зв'язки та місце в ширшій системі публічних фінансів.

Функціональний підхід до розкриття поняття податкової системи наголошує на її призначенні та механізмах дії. Так, Волохова І.С. та Дубовик О.Ю. характеризують її як: «регламентована нормами фінансового права, закріпленими в законах та інших нормативно-правових актах з питань оподаткування, сукупність податкових відносин, які опосередковуються фінансовими органами, що забезпечують адміністрування податків, і проявляються в конкретних формах оподаткування» [11, с. 50]. Основною ідеєю цього підходу є акцент на процесуальному й організаційному вимірі системи - він акцентує увагу не на переліку платежів, а на механізм їх справляння. Однак функціональний підхід не охоплює соціально-економічних наслідків функціонування оподаткування й не відображає місця системи у структурі державних фінансів.

Значно ширшим є інституційно-системний підхід, прибічники якого розглядають податкову систему як комплексне суспільно-економічне явище. Матвійчук Л.О. та Олійник Л.В. стверджують: «податкову систему слід розглядати через призму поєднання наступних сфер: структурної, податкове законодавство, система органів виконавчої влади, що справляють податки і збори, системи адміністрування, податкова безпека» [33]. Це визначення відображає складну внутрішню природу досліджуваного явища й охоплює його структурні та інституційні характеристики. Водночас воно потребує уточнення щодо місця податкової системи у ширшій конструкції публічних фінансів.

Варналій З.С., аналізуючи проблеми функціонування та шляхи реформування системи оподаткування в Україні, звертає увагу на те, що: «податкова система є сукупністю підходів і рішень, які визначають напрями мобілізації коштів платників податків з метою забезпечення фінансовими ресурсами бюджетів усіх рівнів. Ефективна податкова система забезпечує стимулювання розвитку галузей, підприємств та регіонів, що відповідає засадам

економічної системи держави» [8, с. 6]. Цей підхід особливу увагу приділяє соціальній складовій податкової системи, та наголошує на важливості прийнятих податкових рішень. Вочевидь, жоден з наведених підходів не є вичерпним сам по собі. Усі вони відображає певну грань складного й поліфункціонального явища.

Враховуючи різноманітність наукових підходів, можемо зробити висновок, що податкова система - це інституційно організована, законодавчо закріплена й динамічна сукупність загальнодержавних і місцевих податків та зборів, принципів їх встановлення, механізмів справляння й адміністрування, а також органів державного управління у сфері оподаткування та норм контролю за дотриманням податкового законодавства, що функціонує як цілісна підсистема публічних фінансів з метою забезпечення фіскальних потреб держави та реалізації фіскальної, соціальної й регулятивна функцій у системі суспільно-економічних відносин. Запропоноване визначення відрізняється від наявних у трьох суттєвих аспектах: по-перше, воно відображає системний і динамічний характер явища; по-друге, вказує на місце податкової системи у структурі публічних фінансів; по-третє, фіксує її багатофункціональний характер, не зводячи оподаткування виключно до фіскальної функції.

Функціональне призначення податкової системи є безпосереднім відображенням її економічної природи й проявляється в конкретних ролях, які вона відіграє у системі суспільного відтворення. Фіскальна функція є первинною і визначальною: саме завдяки їй податки стали невід'ємним атрибутом держави. Вона полягає в акумуляції фінансових ресурсів у централізованих фондах держави (державному та місцевих бюджетах, цільових фондах) для фінансування суспільних видатків. Замасло О.Т. зазначає, що: «Фіскальна складова податку проявляється не лише у сфері державного регулювання соціально-економічних процесів за допомогою податків та пільг, а й у сфері суб'єктивно-ринкових відносин, тобто як діяльність людей, які свідомо спрямовують свій потенціал на досягнення кращих реальних економічних цілей в умовах чинної системи оподаткування» [20, с. 14].

Наступною, не менш важливою, є регулятивна функція податкової системи. Іванов Ю.Б., Тищенко В.Ф., Найдено О.Є. підкреслюють, що: «регулятивна функція спрямована на досягнення певних завдань державної політики країни за допомогою податкових інструментів. Вона передбачає вплив як на макропоказники, так і на економічну поведінку окремих платників податків. Змістовність регулятивної функції поєднує в собі стимулювання, заохочення, прискорення, посилення, спонукання до дії чи до певних змін процесів, явищ, а також - стримування, сповільнення, послаблення, обмеження» [26, с. 16]. У цьому контексті варто виокремити стимулювальну підфункцію, спрямовану на заохочення інвестицій, інновацій та підприємницької активності, та дестимулювальну підфункцію, що обмежує суспільно шкідливі види діяльності (акцизи на тютюн, алкоголь тощо). Ця функція набуває особливого значення в умовах ринкової економіки, де держава не може прямо втручатися у виробничі рішення суб'єктів господарювання, але може формувати відповідні стимулюючі чи обмежувальні умови через фіскальні інструменти.

Соціальна функція оподаткування пов'язана із перерозподілом доходів і збереженням соціальної рівноваги у суспільстві. Завдяки прогресивному прибутковому оподаткуванню, диференційованим ставкам акцизів та системі соціальних пільг держава пом'якшує диференціацію доходів між різними верствами населення й знижує рівень соціальної нерівності. У сучасних реаліях соціальна функція тісно переплітається із регулювальною - обидві спрямовані на корекцію ринкових недосконалостей, лише перша - на рівні доходів, а друга - на рівні виробничих і споживчих стимулів.

Окремі дослідники також виокремлюють контрольну функцію, яка полягає в тому, що адміністрування податків уможливорює моніторинг фінансово-господарської діяльності суб'єктів економіки. Касперович Ю.В. зазначає: «контролююча функція податків полягає в забезпеченні державного контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємств і громадян. Основною проблемою її реалізації є низька довіра до фіскальних органів. В Україні складне податкове законодавство, яке в умовах існуючої каральної моделі контролю

виконати вкрай складно. «Драконівські» штрафи у сфері дотримання трудового законодавства, сфери регулювання обігу готівки та касової дисципліни у випадку їх накладення ставлять малі підприємства на межу закриття. Відтак контролююча функція, намагаючись підмінити собою фіскальну, стає стримуючою. Так замість профілактики порушень потенційно створюється поле для неформальних корупційних домовленостей» [28, с. 127]. Це підкреслює неоднозначність контролюючої функції в розрізі сучасної податкової системи.

Принципи побудови податкової системи - це фундаментальні засади, на яких ґрунтуються її формування, функціонування й розвиток. Теоретичні витoki класичних принципів оподаткування сягають до праці А. Сміта «Дослідження про природу та причини багатства народів», де були сформульовані чотири основоположні вимоги до системи оподаткування: загальність, визначеність, зручність сплати та економічність (мінімальність витрат на справляння). Нікітішин А.О. підкреслює: «ці чотири класичні принципи були названі “великою хартією вольностей платника”, “декларацією прав платника” і заслуга їх автора у тому, що він чітко сформулював їх, а вони як найкраще відповідали вимогам того часу» [40, с. 131].

Пізніше ці принципи були суттєво розширені й систематизовані А. Вагнером, який запропонував дев'ять принципів, об'єднаних у чотири групи: фінансові (достатності й еластичності), народногосподарські (належного вибору джерела оподаткування), справедливості (загальності та рівності) й адміністративно-технічні (визначеності, зручності та дешевизни). Важливо, що А. Вагнер уперше на перше місце поставив не зручність для платника, а фінансові потреби держави, відображаючи реалії фіскальної практики кінця XIX ст. [40].

У сучасному українському законодавстві принципи побудови податкової системи закріплені у статті 4 Податкового кодексу України. До них належать:

- загальність оподаткування;
- рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації;

- невідворотність настання відповідальності за порушення податкового законодавства;
- презумпція правомірності рішень платника податку;
- фінансова достатність;
- соціальна справедливість;
- економічність оподаткування;
- нейтральність оподаткування;
- стабільність;
- рівномірність і зручність сплати;
- єдиний підхід до встановлення податків та зборів [46].

Пабат О.В. додає, що: «принципи побудови податкової системи України формувалися під впливом багатьох факторів і більшість з них пройшли випробовування часом в різних країнах» та «принцип стабільності в Україні носить більш декларативний характер. Регулярність та суттєвість змін податкової системи в Україні унеможливають здійснювати податкове планування платниками податків. Виправдані очікування платників податків щодо майбутніх платежів не справджуються, що не тільки приводить до фінансових втрат, але і призводить до посилення негативного ставлення та недовіри до податкової системи України» [41, с. 98]. Справді, принцип стабільності неодноразово порушувався через часті зміни до податкового законодавства, що є суттєвим стримуючим чинником для розвитку підприємництва та залучення інвестицій. Дотримання задекларованих принципів є необхідною умовою довіри платників до держави та запорукою ефективного функціонування всієї системи.

Нікітішин А.О. пропонує наступний підхід: «сучасний стан розвитку вітчизняної податкової системи та податкової політики вимагає реалізації наступних принципів:

- простота і прозорість. Податок обов'язково має бути зрозумілим, легко визначатись і зручно сплачуватись його платником, адмініструватись контролюючим органом;

- стабільність та передбачуваність. Необхідним є зведення змін податкового законодавства до мінімуму не лише протягом бюджетного року, а й в довгостроковому періоді, що дає змогу платникам податків приймати стратегічні рішення;

- справедливість. Платники із найменшими доходами мають сплачувати найменшу пропорцію податку, а з найбільшими - найбільшу;

- економічна ефективність. Передбачає, що податок не повинен негативно впливати на економічне зростання на мікро- і макро- економічному рівні, ділові рішення платника, спотворювати їх» [40, с. 133].

Така класифікація дозволяє системно оцінювати, наскільки та чи інша система оподаткування відповідає сучасним вимогам, і є корисним аналітичним інструментом для дослідників і практиків. Слід зауважити, що між окремими принципами існує певна напруга: наприклад, прагнення до фіскальної достатності може суперечити принципу стабільності, а вимога справедливості - принципу економічної ефективності. Мистецтво побудови дієвої системи оподаткування полягає у знаходженні раціонального компромісу між цими суперечливими вимогами.

Місце й роль податкової системи в системі державних фінансів визначаються тим, що вона є ключовим механізмом формування доходної бази публічного сектору. Державні фінанси являють собою сукупність відносин із приводу формування, розподілу та використання централізованих фінансових ресурсів для задоволення суспільних потреб. У цій системі бюджетна система виступає основним акумулятором публічних коштів, а податкова система - головним інструментом їх мобілізації. Ткачук І.Г. підкреслює, що: «лише збалансована податкова система є основою нарощування валового внутрішнього продукту, наповнення державного та місцевих бюджетів, сприяння зайнятості громадян, покращення добробуту в суспільстві» [55, с. 159].

Крім того, між якістю оподаткування та станом публічних фінансів існує зворотна залежність: надмірне фіскальне навантаження, нестабільність законодавства чи нерівномірний розподіл податкового тягаря можуть

призводити до ухилення від сплати, скорочення бази оподаткування й, як наслідок, до фіскальної недостатності бюджету. Навпаки, раціонально збудована система оподаткування, що базується на принципах справедливості, нейтральності й стабільності, здатна забезпечити стале надходження доходів до бюджетів усіх рівнів і водночас стимулювати розвиток приватної ініціативи.

Податкова система є складним, багатофункціональним і внутрішньо структурованим явищем, що виступає центральним інститутом державних фінансів. Різноманітність підходів до визначення поняття «податкова система» свідчить про його концептуальну складність. Її економічна природа зумовлена об'єктивною необхідністю перерозподілу вартості суспільного продукту для фінансування суспільних потреб. Принципи побудови, закладені ще А. Смітом і А. Вагнером та деталізовані в сучасному вітчизняному законодавстві, визначають вектор організації й функціонування системи оподаткування. Реалізація фіскальної, регулювальної, соціальної та контрольної функцій перетворює податкову систему на дієвий інструмент публічного управління та розвитку національної економіки.

1.2. Нормативно-правова архітектура регулювання оподаткування в Україні: генезис та трансформаційна динаміка

Становлення та розвиток нормативно-правової бази оподаткування в Україні є невіддільним від загальних трансформаційних процесів, що охопили державу після проголошення незалежності у 1991 році. Формування власної системи законодавчого регулювання в податковій сфері відбувалося в умовах відсутності необхідного досвіду, інституційних традицій і концептуальної ясності щодо моделі державних фінансів, що породило глибокі суперечності, подолання яких розтягнулося на кілька десятиліть. Нормативно-правова архітектура охоплює не лише сукупність законодавчих і підзаконних актів у сфері оподаткування, але й систему принципів їх формування, внутрішню ієрархію та механізм взаємодії різних рівнів правового регулювання - від

конституційних норм до відомчих роз'яснень.

Перший етап формування податкового законодавства протягом 1991-1996 років характеризувався хаотичністю, фрагментарністю та відсутністю системного підходу до регулювання оподаткування. У цей період Україна успадкувала від СРСР деформовану модель фіскальних відносин, що ґрунтувалася на адміністративному розподілі доходів підприємств, а не на ринкових принципах оподаткування. Перші законодавчі акти у сфері оподаткування - Закон України «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 року та Закон «Про державну податкову службу в Україні» від 4 грудня 1990 року - закладали лише загальні рамки нової системи, не формуючи цілісного правового механізму. Паралельно ухвалювалися окремі законодавчі акти щодо конкретних видів податків, що призводило до нагромадження правових норм без їхньої належної систематизації й узгодженості.

Шевердін М.М. зазначає: «До серйозних недоліків тогочасної податкової системи слід також віднести відсутність визначень категоріального апарату на законодавчому рівні, відсутність комплексного підходу до її формування в цілому. До того ж незрозумілим був і механізм її реалізації та контролю, оскільки досить «розмиті» прописані функції податкової служби» [59, с. 19]. На рівні конституційного регулювання ситуація була не кращою: чинна Конституція України 1996 року лише у статті 67 закріпила обов'язок сплати законно встановлених податків і зборів, не формуючи розгорнутої системи конституційних принципів оподаткування, що відрізняє вітчизняний підхід від ряду європейських держав із розвиненою конституційною традицією в цій сфері.

Другий етап у 1997-2010 роки пов'язаний із спробами системної кодифікації та поступової гармонізації податкового законодавства. Ухвалення Закону України «Про систему оподаткування» в новій редакції 1997 року, введення в дію законів про ПДВ, про податок на прибуток підприємств і про прибутковий податок з громадян сформувало більш структуровану нормативну базу. Проте її ефективність залишалася низькою через надмірну кількість пільг та винятків, нестабільність норм, слабкість механізмів адміністрування.

Серйозною проблемою були часті зміни до законодавства, що позбавляли платників можливості здійснювати довгострокове податкове планування. Волощук М.Г., Матьола І.І., Карабін Т.О. та Білаш О.В. зазначають, що у цей період: «в державі активно проходив пошук належного співвідношення податків, ставок та інших елементів механізму оподаткування, здійснювалася заміна переліку основних податків, впроваджувалися інші заходи щодо оптимізації оподаткування. Разом із тим, замість спрямування зусиль на підвищення економічної ефективності основних бюджетоутворюючих податків у той період законодавець сконцентрувався на розширенні переліку податків та зборів та зниженні ставок найбільш ефективних у фіскальному відношенні податків» [53, с. 33].

Попри ці вади, саме у цей час формувалася інституційна основа для подальшої кодифікації - набував розвитку понятійний апарат, накопичувалась адміністративна та судова практика. Особливу роль у структуризації законодавчих норм відіграла поява спеціалізованих судів та, зокрема, Вищого адміністративного суду України, що сформував практику розгляду спорів між платниками і контролюючими органами і поступово виробив низку прецедентних позицій, які впливали на тлумачення неоднозначних правових норм у сфері оподаткування.

Третій, ключовий етап розпочинається з набуттям чинності Податкового кодексу України 1 січня 2011 року - документа, що став справжньою епохальною точкою в розвитку нормативно-правового регулювання оподаткування. Ухвалення ПКУ стало результатом тривалої роботи з кодифікації розрізненого масиву податкового законодавства і ознаменувало перехід від поліцентричної до моноцентричної нормативно-правової архітектури. Відповідно до статті 1 ПКУ, він: «регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також

відповідальність за порушення податкового законодавства» [46].

Таким чином, ПКУ виконував одночасно кілька нормативних функцій: кодифікаційну, інституційну, регуляторну та процесуальну. Це кардинально відрізняло його від попередньої системи розрізнених законів. Одним із принципових здобутків кодифікації стало зменшення кількості чинних законодавчих актів, що регулювали оподаткування, з кількох десятків до одного, хоча де-факто підзаконна нормативна база і надалі залишалася надзвичайно розгалуженою.

Структурно Податковий кодекс України являє собою складний і розгалужений нормативний акт, що містить понад 300 статей, структурованих у розділи відповідно до видів податків та елементів системи адміністрування. ПКУ закріпив вичерпний перелік загальнодержавних та місцевих податків і зборів, визначив механізм їх справляння, права й обов'язки платників, повноваження контролюючих органів, а також порядок оскарження їх рішень.

Важливим досягненням кодифікації стало запровадження принципу «презумпції правомірності рішень платника», що обмежувало свавілля фіскальних органів і підвищувало рівень правового захисту суб'єктів господарювання. Проте навіть із прийняттям ПКУ проблема стабільності правового регулювання не була вирішена - кодекс зазнав сотень поправок упродовж перших же років після набуття чинності. Бондаренко І.М. критично зауважує: «недостатня теоретична опрацьованість деяких норм призвела до того, що за перші роки дії до ПКУ було внесено тисячі змін. Це свідчило про те, що законодавство не завжди встигало за змінами економічного ландшафту» [4, с. 307]. Ця проблема набуває особливої гостроти з огляду на те, що нестабільність нормативного середовища є одним із ключових факторів, що стримує іноземні інвестиції та унеможлиблює ефективне фінансове планування на рівні підприємств.

Окремої уваги заслуговує нормативно-правове регулювання місцевого оподаткування як складової загальної архітектури. Конституція України у статті 143 закріплює право органів місцевого самоврядування встановлювати місцеві

податки і збори відповідно до закону, проте реальний обсяг фіскальної автономії місцевих рад впродовж тривалого часу залишався вкрай обмеженим. Реформа міжбюджетних відносин 2014-2015 років і відповідні зміни до ПКУ розширили повноваження місцевих органів влади у сфері встановлення ставок місцевих податків і зборів. Крисоватий А.І., та Десятнюк О.М. підкреслюють: «фіскальна децентралізації є основою формування ефективної країни та локомотивом економічного зростання. Надання значних повноважень місцевим органам влади при формуванні доходів місцевих бюджетів є важливим інструментом розвитку регіонів» [32, с. 17].

Проведення бюджетної децентралізації, реалізованої в рамках реформи місцевого самоврядування 2014-2020 років, суттєво вплинуло на нормативно-правову базу оподаткування, передавши частину повноважень до рівня об'єднаних територіальних громад і розширивши перелік їхніх власних доходів. Зміни до ПКУ 2014 року у частині місцевих податків суттєво трансформували структуру місцевого оподаткування, зокрема, вилучивши ряд застарілих місцевих зборів і запровадивши новий податок на майно як консолідований місцевий податок.

Трансформаційна динаміка правового регулювання оподаткування у 2014-2019 роках була значною мірою зумовлена зовнішнім тиском, а саме вимогами Міжнародного валютного фонду, Світового банку та стандартами Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Інтеграційний вектор реформ вніс у правову архітектуру оподаткування принципово нові елементи: вимоги щодо автоматичного обміну податковою інформацією (стандарти BEPS), гармонізацію з директивами ЄС у сфері ПДВ, посилення заходів із протидії ухиленню від оподаткування через офшорні схеми.

Жовнір Н.М. наполягає: «умови євроінтеграції дають поштовх до змін, які б змінили економічний стан держави, а саме реформування податкової системи України згідно з принципами економічної ефективності й соціальної справедливості» [16, с. 12]. Зокрема, у 2015 році до ПКУ було введено розгорнутий розділ щодо трансфертного ціноутворення, що відповідав

принципам ОЕСР «витагнутої руки» й суттєво ускладнив правову архітектуру оподаткування транснаціональних компаній, що здійснюють діяльність в Україні. Разом із тим, виконання євроінтеграційних зобов'язань нерідко переважало над потребою у системному осмисленні перетворень, породжуючи ситуацію механічного перенесення зарубіжних норм без адаптації до специфіки вітчизняних правових умов.

Важливим аспектом трансформаційної динаміки стала реформа адміністративного складника нормативно-правової системи оподаткування. У 2014 році відбулося заснування Державної фіскальної служби України шляхом об'єднання Міндоходів і Митслужби, із подальшим їх розподілом у 2019 році на Державну податкову службу України (ДПС) та Державну митну службу України (ДМСУ) [50]. Зміна інституційної конфігурації адміністрування супроводжувалась відповідними змінами до нормативно-правових актів, що регулюють організацію та повноваження контролюючих органів.

Паралельно відбувалось запровадження системи електронного адміністрування ПДВ у 2015 році, що спочатку сприймалося бізнесом як додаткове навантаження, однак поступово довело свою ефективність у скороченні схем незаконного відшкодування ПДВ та підвищенні прозорості ланцюгів постачання [17].

Окремою гранню трансформаційної динаміки є правове регулювання оподаткування малого бізнесу та застосування спрощеної системи оподаткування. Введена в кінці 1990-х років спрощена система - патентна форма та єдиний податок - стала відповіддю держави на реалії масового виходу суб'єктів малого підприємництва «в тінь» через надмірне фіскальне навантаження.

Іванов Ю.Б., Тищенко В.Ф. та Найденко О.Є. додають, що: «за період свого існування спрощена система оподаткування, як інструмент податкового регулювання розвитку малого підприємництва, зазнала відчутних корегувань і змін як у частині критеріїв, що дають право на використання спрощеної системи, так і в частині ставок оподаткування малих підприємств. Водночас використання

спрощеної системи дозволило отримати низку переваг суб'єктами господарювання і державою в цілому» [26, с. 339]. Водночас дослідники фіксують суперечливість цього інструменту: спрощена система нерідко використовується великими структурами для мінімізації оподаткування через дроблення бізнесу, що підриває справедливість і загальну ефективність системи. Це актуалізує потребу в перегляді критеріїв доступу до спрощеної системи та посиленні контролю за зловживаннями, що вже знаходить відображення в законодавчих ініціативах останніх років.

Період 2020-2026 років позначився новими і безпрецедентними викликами для податкової системи. Пандемія COVID-19 спонукала до запровадження тимчасових законодавчих заходів, спрямованих на зменшення фіскального навантаження на бізнес: мораторій на проведення перевірок, відстрочення сплати податкових зобов'язань, спрощений порядок реєстрації платників ПДВ [49]. Більш масштабного впливу на нормативно-правове регулювання оподаткування завдало повномасштабне вторгнення росії у 2022 році. Введення воєнного стану супроводжувалось ухваленням цілої низки надзвичайних законодавчих актів у податковій сфері: підвищення ставок окремих зборів, спрощення адміністрування в умовах бойових дій, пільгові режими для переміщених підприємств, тимчасові звільнення для волонтерів і гуманітарних організацій.

Окремої уваги заслуговує місце підзаконного нормативного регулювання в загальній архітектурі оподаткування. Поруч із ПКУ як базовим законодавчим актом, важливу роль у деталізації механізмів оподаткування відіграють накази та роз'яснення ДПС України, постанови Кабінету Міністрів, узагальнюючі податкові консультації. Ця система підзаконного регулювання, з одного боку, забезпечує операційну деталізацію загальних законодавчих норм, а з іншого - потенційно створює поле для розширеного тлумачення та надмірного адміністративного розсуду. Сиромятнікова М.С. підсумовує: «правове забезпечення оподаткування в Україні охоплює комплекс законодавчих і підзаконних актів, які встановлюють як систему податків і зборів, так і заходи

юридичної відповідальності у разі порушення обов'язків зі сплати податків» [51, с. 245]. Особливою проблемою є правовий статус індивідуальних та узагальнюючих податкових консультацій: попри їхнє формальне закріплення у ПКУ, їх обов'язкова сила і юридичні наслідки неоднозначно сприймаються як платниками, так і судами, що зумовлює правову невизначеність у конкретних ситуаціях практичного застосування закону.

Нормативно-правова архітектура оподаткування в Україні є не просто юридико-технічним конструктом - вона відображає глибшу логіку державотворення: те, як суспільство встановлює межі між публічним примусом і приватною ініціативою, між фіскальними потребами держави та правовою захищеністю платника. Пройшовши шлях від пострадянського законодавчого хаосу через часткову систематизацію до кодифікації 2011 року, ця архітектура так і не набула справжньої стабільності. Справа не лише в технічних недоліках окремих норм. Проблема глибша: українське податкове законодавство формувалося переважно реактивно - у відповідь на фіскальні кризи, зовнішній тиск МВФ та ЄС, надзвичайні обставини воєнного часу, а не як результат послідовної концепції, узгодженої між інтересами держави, бізнесу та суспільства.

Це породило систему, де формально закріплені принципи (стабільність, передбачуваність, справедливість) існують паралельно з практикою їхнього систематичного порушення. Тому подальший розвиток правового регулювання оподаткування неможливий без переходу від ситуативного латання норм до стратегічного мислення: усвідомленого балансування між потребами воєнно-фіскального моменту й довгостроковими умовами, за яких платники готові дотримуватися закону добровільно.

Нормативно-правова архітектура регулювання оподаткування в Україні пройшла складний і суперечливий шлях від розрізнених законодавчих актів до кодифікованої системи, суттєво трансформуючись під впливом внутрішніх інституційних змін, зовнішніх інтеграційних вимог і надзвичайних обставин. Прийнятий у 2010 році ПКУ лишається стрижнем правового регулювання, однак

його ефективність суттєво обмежується нестабільністю, надмірною складністю й окремими структурними суперечностями. Конституційна основа, попри її лаконічність, визначає загальні засади фіскальної відповідальності, тоді як кодифіковане законодавство і розгалужена підзаконна база формують операційний вимір системи.

РОЗДІЛ 2

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА СТАНУ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Динаміка та структурні зрушення у формуванні податкових надходжень зведеного бюджету України в умовах воєнного стану

Повномасштабне збройне вторгнення росії в лютому 2022 року докорінно змінило умови функціонування податкової системи України. Мобілізація ресурсів для потреб оборони, руйнування виробничої бази на окупованих і прифронтових територіях, масове переміщення населення та суб'єктів господарювання - усе це формувало нові фіскальні умови, в яких держава мала водночас забезпечувати видаткові зобов'язання воєнного часу й підтримувати прийнятний рівень мобілізації доходів. Відповідно, аналіз формування податкових надходжень зведеного бюджету в 2023-2025 роках дозволяє оцінити, наскільки ефективно податкова система виконала своє головне призначення - забезпечення фіскальних потреб держави в екстремальних умовах.

Для комплексної оцінки стану та результативності податкової системи принципово важливо розглянути два відносні показники: частку податкових надходжень у реальному ВВП та частку податкових надходжень у зведеному бюджеті. Ці два показники є індикаторами того, як система реалізує свою первинну функцію: перший відображає, яку частку суспільного продукту держава акумулює через оподаткування, а другий - наскільки доходна база бюджету сформована власними податковими інструментами, а не зовнішніми грантами чи запозиченнями. В умовах воєнного стану, коли значну частину бюджетних доходів забезпечує міжнародна фінансова допомога, саме ці два показники дозволяють відділити власний фіскальний потенціал держави від екстраординарних зовнішніх надходжень (рис. 2.1).

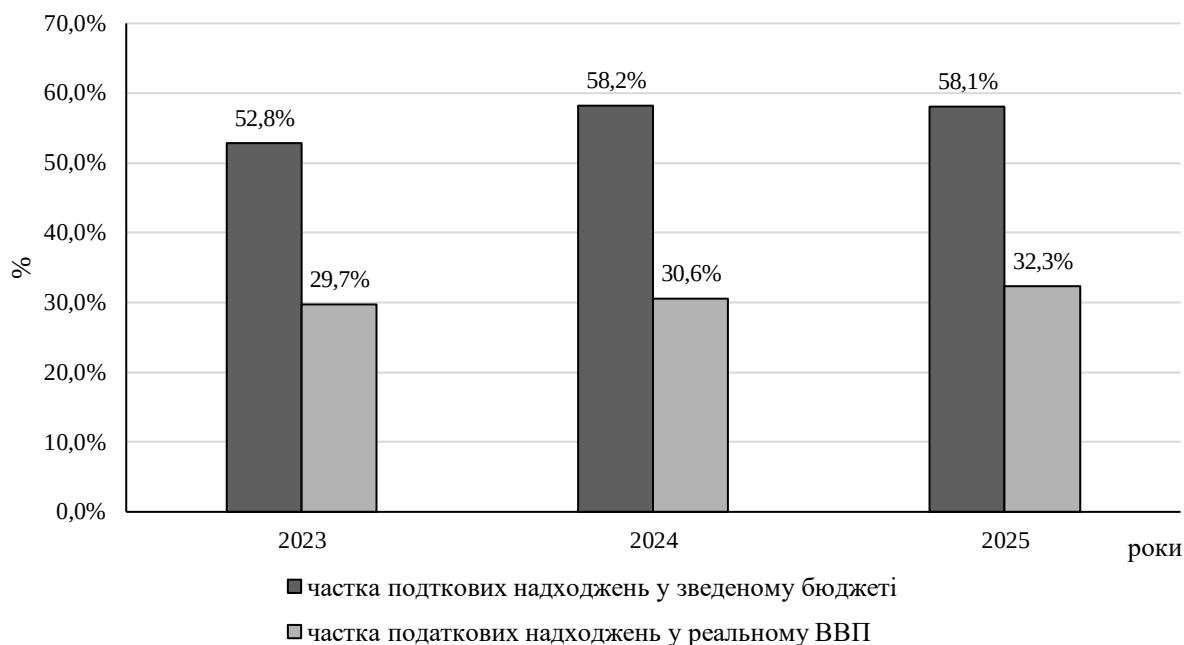


Рис. 2.1. Динаміка частки податкових надходжень у ВВП та зведеному бюджеті України за 2023-2025 роки, % [48, 7]

У 2023 році податкові надходження становили 52,8% загальних доходів зведеного бюджету та 29,7% реального ВВП. Відносно невисока частка у бюджеті пояснюється тим, що у цей рік значну роль у доходах відігравала зовнішня фінансова допомога та гранти - в сумі близько 433,4 млрд грн лише за державним бюджетом [48]. Фактично, внутрішні податкові надходження ділили бюджетний простір із масштабним надходженням іноземних ресурсів. При цьому частка у ВВП на рівні 29,7% вже перевищувала довоєнні показники й відображала поступове підвищення фіскальної мобілізації.

2024 рік позначився суттєвим стрибком: частка у бюджеті зросла до 58,2%, а у ВВП - до 30,6%. Це пряме відображення наростаючого фіскального навантаження та зростання питомої ваги власних доходів у структурі бюджету. Відносна залежність від зовнішньої допомоги дещо знизилась на тлі зміцнення внутрішньої мобілізації - 10 жовтня 2024 року Верховна Рада підтримала законопроект, яким передбачено залучити кошти до державного бюджету за рахунок підвищення ставки військового збору для фізичних осіб з 1,5% до 5, а також запровадження військового збору для ФОПів та збільшення ставки

податку на прибуток для фінансових установ до 50% [43, 63].

У 2025 році частка у ВВП зросла до 32,3% - найвищого рівня за весь аналізований період, попри лише символічне зниження частки у бюджеті (58,1% проти 58,2%). Це поєднання пояснюється тим, що ВВП України у 2025 році зріс на 2,2%, що розширило базу розрахунку, однак не знизило відносного фіскального навантаження [34]. Стабілізація частки у бюджеті при зростанні частки у ВВП означає, що структура бюджетних доходів залишалась відносно сталою, а нарощування надходжень відбувалось пропорційно до економічного зростання.

Структурний розподіл податкових надходжень між рівнями бюджетної системи є одним із основних вимірів функціонування податкової системи як цілого. Якщо частки у ВВП та бюджеті характеризують загальну фіскальну потужність системи, то розподіл між державним і місцевими бюджетами відображає її інституційну архітектуру - те, яким чином система реалізує принцип «забезпечення фіскальних потреб держави» на різних рівнях публічного управління. Оскільки податкова система охоплює механізм справляння і адміністрування як загальнодержавних, так і місцевих податків і зборів, а також систему міжбюджетних відносин, аналіз динаміки та структури надходжень у розрізі «зведений - державний - місцеві» дозволяє оцінити, як воєнний стан вплинув на баланс між централізацією і децентралізацією фіскальних ресурсів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміки податкових надходжень до місцевих бюджетів, державного та
Зведеного бюджету України за 2023-2025 роки [48]

Вид бюджету	2023 р.		2024 р.		2025 р.		Відхилення	
	Млрд грн	%	Млрд грн	%	Млрд грн	%	Млрд грн	%
Зведений, в тому числі:	1638,05	100	2088,28	100	2520,34	100	882,29	53,9
-державний	1203,54	73,5	1647,19	78,9	2015,82	79,9	812,28	67,5
-місцеві	434,54	26,5	441,09	21,1	504,52	20,1	69,98	16,1

Загальна динаміка податкових надходжень зведеного бюджету виразно позитивна: за три роки обсяг зріс з 1638,05 до 2520,34 млрд грн, тобто на 882,29 млрд грн, або на 53,9%. Це суттєве абсолютне зростання є результатом комплексу факторів - як природного нарощування бази оподаткування через номінальне зростання ВВП та заробітних плат, так і цілеспрямованих законодавчих змін у сфері оподаткування. Найбільший приріст - з 1638,05 до 2088,28 млрд грн, на 27,5% - зафіксовано між 2023 і 2024 роками, що пояснюється початком дії ряду фіскальних заходів воєнного часу, зокрема підвищенням ставок на прибуток банків, а наприкінці 2024 року ще й ставки військового збору [43, 63].

Однак найбільш суттєвою є структурна зміна у розподілі між рівнями бюджетної системи. Частка державного бюджету в загальному обсязі податкових надходжень зведеного бюджету стабільно зростала: з 73,5% у 2023 році до 78,9% у 2024 році та до 79,9% у 2025 році. Відповідно частка місцевих бюджетів скоротилась із 26,5% до 21,1% і далі до 20,1%. При цьому в абсолютному вираженні надходження місцевих бюджетів зросли лише на 69,98 млрд грн, а саме на 16,1%, тоді як державний бюджет отримав приріст у 812,28 млрд грн, на 67,5%. Таке асиметричне зростання є не економічним феноменом, а прямим наслідком адміністративних рішень.

Основна причина посилення централізації стало переспрямування ПДФО з зарплат військовослужбовців із місцевих бюджетів до держбюджету, яке набуло чинності з 1 жовтня 2023 року та продовжено на весь 2024 і 2025 роки [9]. Таким чином з 2024 року частка ПДФО, що зараховується до бюджетів громад, була знижена з 64% до 60%, що додатково послабило позицію місцевого рівня [35]. Разом із тим, попри структурне послаблення, доходи загального фонду місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів зросли на приблизно 13% порівняно з 2024 роком і становили 504 млрд грн, а ключовим драйвером залишався ПДФО, надходження якого збільшилися на 16,6%, що свідчить про збереження певного органічного потенціалу на місцевому рівні [6, с. 9].

Таблиця 2.2

Динаміки частки податків і зборів в структурі податкових доходів державного бюджету України за 2023-2025 роки [48]

Показник	2023 рік	2024 рік	2025 рік	Відхилення звітного періоду (+,-) до	
				2023 року	2024 року
Податкові надходження, в тому числі:	1203,54	1647,19	2015,82	812,28	368,63
-ПДФО та військовий збір, млрд грн	206,94	326,09	492,31	285,37	166,22
-податок на прибуток підприємств, млрд грн	143,84	271,14	284,73	140,89	13,59
-рентна плата, млрд грн	60,33	52,43	48,68	-11,65	-3,75
-акцизний податок з вироблених в Україні товарів, млрд грн	92,58	105,21	119,66	27,08	14,45
-акцизний податок з ввезених на митну територію України товарів, млрд грн	74,76	105,2	161,23	86,47	56,03
-ПДВ з вироблених в Україні товарів з урахуванням бюджетного відшкодування, млрд грн	214,64	268,33	306,49	91,85	38,16
-ПДВ з ввезених на митну територію України товарів, млрд грн	366,16	466,13	542,44	176,28	76,31
-податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, млрд грн	40,56	48,28	55,98	15,42	7,7
-інші податки та збори, млрд грн	3,73	4,33	4,29	0,56	-0,04

Повна оцінка функціонування податкової системи неможлива без розгляду її структурного складу - того, які саме податки та збори формують основу фіскальної мобілізації. Кожен із цих платежів є не просто статтею бюджетного доходу, а структурним елементом системи з власною фіскальною роллю, базою та логікою нарощування надходжень. Аналіз динаміки та питомої ваги окремих видів податків дозволяє зрозуміти, за рахунок яких складових система продемонструвала зростання, які з них залишаються бюджетоутворюючими, а які, навпаки, втрачають свою фіскальну вагу (табл. 2.2).

Загальна сума податкових надходжень до державного бюджету зростає з 1203,54 млрд грн у 2023 році до 2015,82 млрд грн у 2025-му, а сам приріст склав

812,28 млрд грн, або 67,5%. Це зростання не є рівномірним між статтями: одні з них демонструють випереджальну динаміку, інші - стагнацію чи навіть спад. Розглянемо кожну групу за фіскальною значимістю.

ПДФО та військовий збір є найбільш динамічною статтею за темпами зростання: з 206,94 до 492,31 млрд грн, тобто на 138%. Перерахування «військового» ПДФО з місцевих бюджетів до державного (з жовтня 2023 року, як зазначалось вище) суттєво збільшило базу цього платежу на рівні держбюджету. Крім того, через вищезгадане зростання ставки військового збору з 1,5% до 5% з грудня 2024 року, у 2025 році надходження від нього різко прискорились. Саме ПДФО та військовий збір стали найбільш динамічним драйвером зростання власних доходів державного бюджету, забезпечивши за три роки приріст, порівнянний із чвертю всіх податкових надходжень 2023 року.

ПДВ є найбільшою статтею в абсолютному вираженні. Сумарно (внутрішній та імпорتنний) у 2025 році він складає 848,93 млрд грн, а це 42% усіх податкових надходжень. ПДВ з ввезених товарів зріс з 366,16 до 542,44 млрд грн, на 48,1%, а з вироблених в Україні - з 214,64 до 306,49 млрд грн, орієнтовно на 42,8%. Зростання надходжень ПДВ з імпорту пов'язане з девальвацією гривні, зростанням обсягів імпорту та споживчих витрат, а також з інфляційним ефектом, що збільшував вартісний обсяг оподатковуваних операцій [15]. Зокрема, у 2025 році ПДВ з імпорту зростав через збільшення імпорту на 21,2% [5]. Доходи від внутрішнього ПДВ зростали дещо повільніше внаслідок інфляції та зростання споживання домогосподарств.

Податок на прибуток підприємств показав найвищий абсолютний стрибок у 2024 році - з 143,84 до 271,14 млрд грн, а саме на 88,5%, а у 2025-му - ще незначне зростання до 284,73 млрд грн. Різкий приріст у 2024 році пояснюється переважно вищезгаданим підвищенням ставки податку на прибуток для банків до 50% за 2024 рік та пізніше встановлення його у розмірі 25% з 1 січня 2025 року [19]. Незважаючи на це, у 2025-му зростання сповільнилось, що відображає вже базовий ефект попереднього податкового посилення.

Акцизний податок зростав за обома напрямками. Акциз на вироблені товари

збільшився з 92,58 до 119,66 млрд грн, приблизно на 29,2%. Зростання внутрішніх акцизних надходжень у 2024-2025 роках зумовлено підвищенням ставок - на бензин на 12%, дизельне паливо на 21,5%, скраплений газ на 16,9% та тютюнові вироби у 1,5 рази [15]. Акциз з ввезених товарів зріс ще суттєвіше - зі 74,76 до 161,23 млрд грн, а саме на 115,7%, що пояснюється зростанням імпорту підакцизних товарів та девальвацією гривні, яка збільшила їхню митну вартість у гривневому еквіваленті.

Рентна плата - це єдина стаття, що демонструє стабільне падіння: з 60,33 млрд грн у 2023-му до 48,68 млрд грн у 2025-му, а це мінус 19,3%. Найбільше за рік зменшилися надходження від ренти за видобуток природного газу - через зниження фактичної ціни реалізації, з якої розраховується рентна плата [12]. У 2025 році тенденція збереглась: рентна плата за газ зменшилась на 10,7%, за нафту - на 12,8%, за газовий конденсат - на 17,5% [14]. Це відображає як фізичне скорочення видобутку в умовах воєнних ризиків, так і цінові чинники на ринку вуглеводнів.

Податки на міжнародну торгівлю (мити) зросли з 40,56 до 55,98 млрд грн, на 38%, що корелює із зростанням імпорту, а разом із ПДВ та акцизом з ввезених товарів формує ширшу групу «митних» надходжень, що стрімко збільшує свою питому вагу у структурі доходів.

Таким чином, структура податкових надходжень до державного бюджету впродовж 2023-2025 років трансформувалась у бік посилення ролі непрямих податків, насамперед ПДВ з імпорту та акцизів, а також різкого нарощування ПДФО і військового збору - переважно через законодавчі рішення воєнного часу. Водночас рентна плата поступово скорочується, відображаючи структурну вразливість фіскальної системи у частині сировинних надходжень. Очевидно, що зростання доходів за більшістю статей обумовлено не органічним розширенням економічної бази, а цілеспрямованим підвищенням ставок і перерозподілом між рівнями бюджетної системи, тобто регулятивними, а не ринковими чинниками.

Оцінка ефективності функціонування податкової системи передбачає не лише аналіз абсолютної динаміки надходжень, а й зіставлення фактичних

результатів із запланованими показниками. Принцип фінансової достатності, закріплений у статті 4 Податкового кодексу України як один із ключових принципів побудови податкової системи, орієнтує її на повне та своєчасне забезпечення фінансових потреб держави. Відповідно, рівень виконання планових показників є прямим індикатором того, наскільки система справляється зі своєю первинною - фінансовою функцією. Для умов воєнного стану цей вимір набуває особливої ваги: недовиконання плану означає нестачу ресурсів для фінансування оборони, соціальних гарантій та критичної інфраструктури (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка планових і фактичних показників та рівня виконання державного і місцевих бюджетів України у 2023-2025 роках [48]

Рік	Місцеві бюджети		Рівень виконання	Державний бюджет		Рівень виконання
	План, млрд грн	Факт, млрд грн		План, млрд грн	Факт, млрд грн	
2023	424,75	434,54	102,3%	1215,68	1203,54	99%
2024	423,22	441,09	104,2%	1678,49	1647,19	98,1%
2025	498,79	504,52	101,1%	2109,96	2015,82	95,5%

Дані таблиці 2.3 демонструють два принципово різні тренди для різних рівнів бюджетної системи. Місцеві бюджети протягом усього аналізованого періоду стабільно перевищували план: на 2,3% у 2023 році, на 4,2% у 2024-му, та на 1,1% у 2025-му. Державний бюджет, навпаки, планових показників не досягав жодного разу, і рівень виконання послідовно знижувався: з 99,0% до 98,1%, і відповідно до 95,5%.

Перевищення плану місцевих бюджетів пов'язане з тим, що органи влади, відповідальні за формування місцевих бюджетів у воєнних умовах, свідомо закладають консервативні прогнози - занижені відносно реальних очікувань, щоб убезпечитись від ризику дефіциту. Варто також зазначити, що через вищезгадане вилучення «військового» ПДФО з місцевих бюджетів і зниження нормативу зарахування ПДФО плановий обсяг для місцевого рівня був суттєво занижений відносно попередніх років, що технічно полегшило його

виконання.

Щодо державного бюджету - недовиконання 2023 і 2024 років (99,0% і 98,1%) перебувало в межах статистично допустимих коливань і значною мірою пояснювалось помірно оптимістичними плановими припущеннями щодо темпів відновлення економіки та надходження окремих платежів. Набагато помітнішим є зниження рівня виконання у 2025 році - до 95,5%, тобто недовиконання на 94,14 млрд грн. Рахункова палата зафіксувала, що виконання державного бюджету ускладнювалося обставинами, спричиненими війною: обмеженням логістичних можливостей, міграцією населення, зруйнованою енергетичною й іншою інфраструктурою, а у першому кварталі 2025 року реальне зростання ВВП становило лише 0,5% при прогнозованому приросту 2,7% [1]. Це відставання реальної економічної динаміки від макропрогнозу, закладеного в основу розрахунку плану, і стало головним чинником недовиконання. Рахункова палата також вказувала на ризик недосягнення прогнозного зростання імпорту і курсу гривні, що могло означати недонадходження ПДВ та мита, тобто саме тих статей, які демонстрували найбільший абсолютний приріст за три роки [15].

Послідовне зниження рівня виконання плану державного бюджету при одночасному стабільному перевиконанні місцевого - це не ознака кризи збору, а відображення двох суперечливих тенденцій. З одного боку, центральні планові показники щороку стають амбітнішими, оскільки закладаються значні очікування від нових фіскальних. З іншого - реальне економічне середовище воєнного стану залишається непрогнозованим, і навіть системне зростання надходжень не завжди встигає за планом. Це свідчить про те, що принцип стабільності та передбачуваності, задекларований у ПКУ, в умовах воєнного стану реалізовується лише частково (рис. 2.2).

В основі будь-якої системи оподаткування лежить взаємодія між державою і платниками податків, чисельність і склад останніх безпосередньо визначають потенційну базу оподаткування. Платники - це не просто об'єкти адміністрування, це суб'єкти, через яких реалізується фіскальна функція системи. Зміни в їх кількості відображають, як воєнний стан впливає на

підприємницьке середовище і, відповідно, на здатність системи мобілізувати ресурси у середньостроковій перспективі.

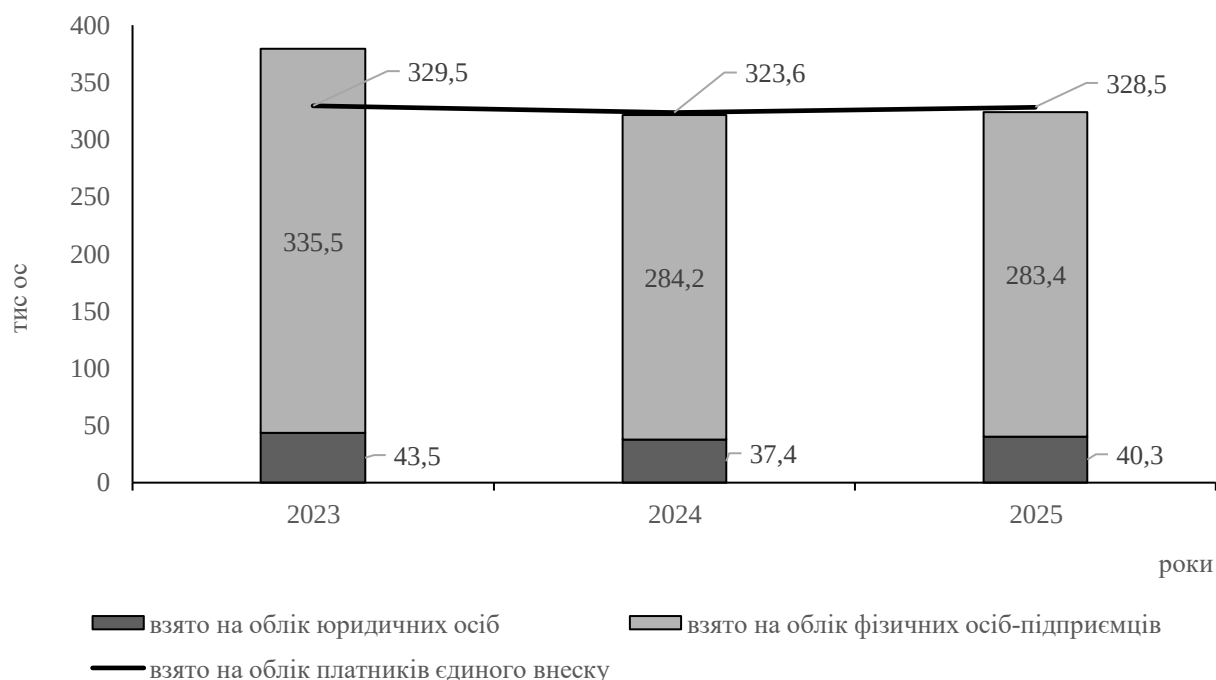


Рис. 2.2. Динаміка взяття на облік платників податків та єдиного внеску в Україні у 2023-2025 роках, тис. осіб [27, 29, 31]

Найпомітніше скорочення спостерігається серед фізичних осіб-підприємців: з 335,5 тис. нових облікових одиниць у 2023 році до 284,2 тис. у 2024-му, тобто мінус 15,3% з подальшою стабілізацією на рівні 283,4 тис. у 2025-му. Кількість нових юридичних осіб знизилась у 2024 році до 37,4 тис., зменшився на 14,0% від рівня 2023 року, однак у 2025-му частково відновилась до 40,3 тис. Реєстрація платників єдиного внеску залишалась відносно стабільною: 329,5 тис. у 2023 році, 323,6 тис. у 2024 році, та 328,5 тис. у 2025 році.

Падіння 2024 року є прямим наслідком погіршення бізнес-клімату: постійні обстріли та пов'язані з ними ризики, мобілізація кадрів і зниження реальних доходів населення негативно впливали на бізнес-середовище [56]. Окремо слід вказати на технічний чинник: наприкінці 2024 року Єдиний державний реєстр юридичних осіб та ФОП зазнав кібератаки і фактично був недоступний до 9 січня 2025 року, що призвело до зміщення частини

реєстраційних дій на початок 2025 року та частково пояснює відновлення показника [18]. Стагнація 2025 року при майже нульовому прирості нових ФОП частково пояснюється через вищезгадане запровадження військового збору для підприємців на спрощеній системі: з 1 січня 2025 року для ФОП першої та другої груп єдиного податку військовий збір встановлено у розмірі 800 грн на місяць (10% від мінімальної заробітної плати), що суттєво збільшило фіскальне навантаження і стримало зростання нових реєстрацій [25].

Поряд із фактичними обсягами надходжень одним із ключових індикаторів стану податкової системи є динаміка податкового боргу, тобто тієї частини нарахованих зобов'язань, яку платники не погасили у встановлені строки. У контексті функціонування системи оподаткування цей показник є значущим з двох причин. По-перше, він безпосередньо характеризує рівень дотримання податкового законодавства та реальну ефективність механізмів примусового стягнення, тобто те, наскільки контрольна функція системи, що закріплена у ПКУ, реалізується на практиці. По-друге, і це особливо важливо в умовах хронічного бюджетного дефіциту воєнного часу, накопичений податковий борг становить собою мобілізаційний резерв - потенційні доходи бюджетів, які при належному адмініструванні могли б суттєво скоротити залежність від зовнішніх запозичень та грантів. Інакше кажучи, боргові залишки - це не просто статистична величина; це фіскальна прогалина, в яку «провалюються» нараховані, але не отримані бюджетні ресурси (рис. 2.3).

Податковий борг демонструє стале й прискорене зростання впродовж усього аналізованого періоду: зі 139,0 млрд грн у 2023 році до 175,7 млрд грн у 2024-му, а це збільшення на 36,7 млрд грн, або на 26,4% і далі до 278,5 млрд грн у 2025 році, зростання на 58,5%.

Загальне зростання за три роки - 139,5 млрд грн, або плюс 100,4%. Рахункова палата зафіксувала зростання кількості платників, які не подають звітність або декларують відсутність діяльності: серед юридичних осіб цей показник зріс з 20% до 29%, серед фізичних осіб - з 12% до 27%. Основною причиною стали руйнування бізнесу внаслідок бойових дій, окупація частини

підконтрольних раніше територій та масове переміщення суб'єктів господарювання. Виконувати зобов'язання технічно або фінансово неможливо, натомість борг продовжує накопичуватись [30]. Додатковим чинником стала обмеженість контрольної роботи ДПС: перевірки більшості бізнесів у 2023-2024 роках були суттєво обмежені в рамках воєнного режиму. Документальні перевірки у 2024 році не стосувалися платників єдиного податку першої та другої груп, а також бізнесу на тимчасово окупованих територіях та там, де тривали бойові дії [58].

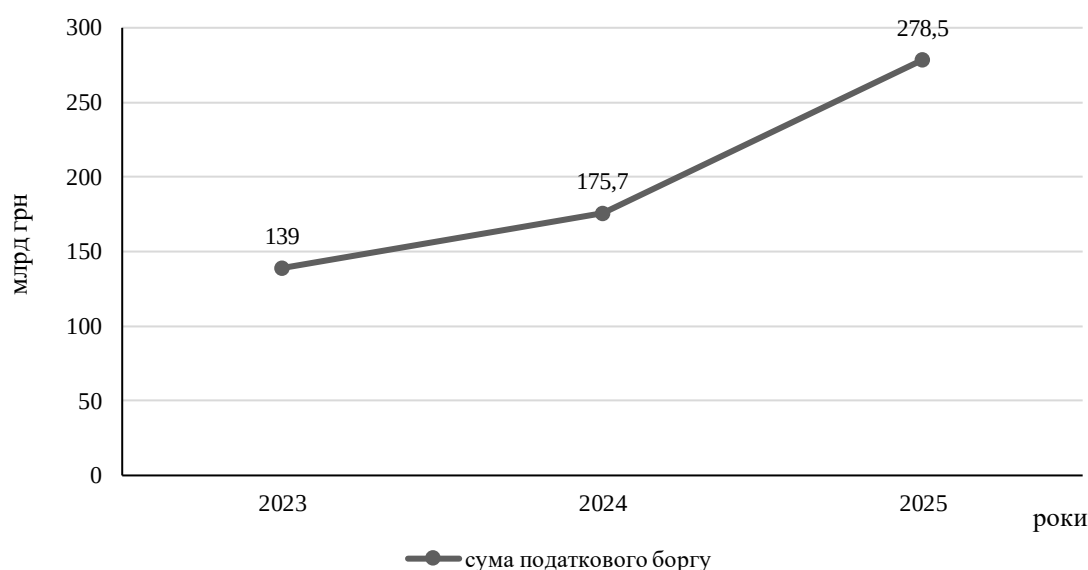


Рис. 2.3. Динаміка податкового боргу до зведеного бюджету в цілому по Україні за 2023-2025 роки, млрд грн [27, 29, 31]

За 2025 рік податковий борг збільшився майже на 103 млрд грн - це найбільше річне зростання за весь час повномасштабної війни. До структурних причин додалися нові: через вищезгадане запровадження військового збору для ФОП і підвищення ставки для юридичних осіб з 1 січня 2025 року фіскальне навантаження різко зросло, а значна частина платників, фінансовий стан яких і без того погіршився, виявилась неспроможною своєчасно сплачувати нові зобов'язання.

Окрема проблема - неефективність самого механізму стягнення. Рахункова палата у грудні 2025 року оприлюднила критичний звіт, за яким система

адміністрування боргу не працює належним чином: 70% дій ведуться вручну, підсистема «Робота з боргом» станом на кінець аудиту навіть не почала розроблятися, а у 2024 році обсяг нової заборгованості перевищив обсяг стягнутого боргу у 5 разів [45]. Національна стратегія доходів до 2030 року визначає як ключові причини зростання боргу відсутність автоматизації процесів, низьку ефективність примусового стягнення, застарілу систему документообігу та відсутність сегментації боржників [39].

Контрольна функція податкової системи, реалізується через механізм податкових перевірок, що забезпечує моніторинг фінансово-господарської діяльності платників та виявлення порушень податкового законодавства. В умовах воєнного стану ця функція набула особливого значення: з одного боку, бюджет потребував максимальної мобілізації власних ресурсів, а з іншого, контрольна активність ДПС суттєво обмежувалась через мораторій, введений після початку повномасштабного вторгнення. Відновлення перевіркової діяльності й нарощування її інтенсивності у 2023-2025 роках безпосередньо відображає трансформацію підходу держави до податкового контролю в екстремальних фіскальних умовах (табл. 2.4).

Загальна кількість перевірок зросла з 41 618 у 2023 році до 53 269 у 2025-му, що становить приріст на 11 651 одиницю, або 28%. Водночас сума донарахованих зобов'язань за результатами перевірок збільшилась із 45 940,8 млн грн до 136 218,9 млн грн, тобто майже утричі. Ці цифри разом відображають не просто кількісне нарощування контрольної роботи, а якісну зміну її спрямованості, а саме зосередження на більш «прибуткових» для бюджету об'єктах перевірок.

Розглядаючи структуру за видами перевірок, найпомітніший внесок у загальне зростання кількості забезпечили фактичні перевірки: з 26 316 до 37 211, збільшення на 10 895 одиниць, або на 41,4%. Планові перевірки зросли менш відчутно в абсолютному вираженні - з 566 до 2 703, плюс 2 137 штук, однак у відносному це найвищий темп зростання серед усіх категорій - на 377%. Позапланові перевірки, натомість, за підсумками трирічного періоду

скоротились: з 14 736 до 13 355, зменшилися на 1 381 штук, хоча у 2025-му порівняно з 2024-м частково відновились.

Зростання загальної кількості перевірок у 2024-2025 роках насамперед зумовлене поетапним скасуванням мораторію на контрольні заходи, введеного після 24 лютого 2022 року. Верховна Рада ухвалила зміни до Податкового кодексу щодо скасування мораторію на проведення податкових перевірок, виконуючи зобов'язання України в рамках Меморандуму про економічну та фінансову політику від 8 грудня 2022 року [42]. Закон набрав чинності 8 грудня 2023 року - відтоді мораторій на перевірки було скасовано, проте не для всіх категорій платників. З 1 січня 2025 року обмеження знято практично повністю: з початку 2025 року відновилися перевірки для всіх платників, знято обмеження майже на всі їх види - як планові, так і позапланові, що наразі відбуваються у звичайному довоєнному порядку [47].

Таблиця 2.4

Динаміка кількості податкових перевірок та сум донарахувань за їх результатами у 2023-2025 роках [27, 29, 31]

Показник	2023 рік	2024 рік	2025 рік	Відхилення звітного періоду (+,-) до	
				2023 року	2024 року
Кількість перевірок (шт), в тому числі:	41 618	49 774	53 269	11 651	3 495
-планові	566	2 302	2 703	2 137	401
-позапланові	14 736	12 136	13 355	-1 381	1 219
-фактичні	26 316	35 336	37 211	10 895	1 845
Сума донарахування (млн грн), в тому числі:	45 940,8	123 765,2	136 218,9	90 278,1	12 453,7
-планові	23 835,9	89 543,3	20 573,3	-3 262,6	-68 970
-позапланові	20 353,1	30 584,4	113 241,9	92 888,8	82 657,5
-фактичні	1 751,8	3 637,5	2 403,7	651,9	-1 233,8

За сумами донарахувань картина принципово інша. Планові перевірки у 2024 році дали рекордний результат - 89 543,3 млн грн проти 23 835,9 млн грн у 2023-му, однак у 2025-му різко впали до 20 573,3 млн грн, що навіть нижче рівня 2023 року. Натомість позапланові перевірки у 2025 році дали колосальний стрибок - з 30 584,4 до 113 241,9 млн грн, тобто на 270%, ставши головним

джерелом донарахувань у структурі. Це зростання донарахувань у 2025 році є прямим наслідком вищезгаданого запровадження військового збору для ФОП і підвищення ставки для юридичних осіб із грудня 2024 року. Нові зобов'язання, нарахування яких розпочалося у цей період, перевірялися через позапланові перевірки, що й забезпечило різкий стрибок саме в цій категорії.

Фактичні перевірки демонструють стабільно скромні показники: від 1 751,8 до 3 637,5 млн грн у 2024-му і зниження до 2 403,7 млн грн у 2025 році. Це пояснюється самою природою цього виду контролю: фактичні перевірки спрямовані переважно на виявлення порушень у сфері готівкового обігу, застосування РРО і ліцензованої діяльності, а не на донарахування великих сум з податку на прибуток чи ПДВ.

Податкова система України в умовах воєнного стану демонструє здатність до адаптації та фіскальної мобілізації, проте збереження цієї спроможності в середньостроковій перспективі потребує вирішення структурних проблем: скорочення податкового боргу через автоматизацію адміністрування, балансування фіскальної централізації з інтересами місцевого самоврядування, а також переходу від ситуативних законодавчих змін до системної та передбачуваної податкової політики.

2.2. Оцінка ефективності контрольно-фіскальної діяльності Головного управління ДПС у Чернівецькій області: регіональний аспект

Чернівецька область є однією з найменших за економічним потенціалом областей України, проте в умовах повномасштабної збройної агресії саме регіональний рівень фіскальної мобілізації набув особливого значення для підтримки публічних фінансів. Головне управління ДПС у Чернівецькій області здійснює адміністрування податкових надходжень до зведеного бюджету регіону, забезпечуючи реалізацію фіскальної та контрольної функцій системи оподаткування в умовах, що визначаються законодавчими трансформаціями воєнного часу та специфікою регіональної економіки.

Одним із базових індикаторів результативності діяльності регіонального підрозділу ДПС є динаміка податкових надходжень у зіставленні з їх часткою у загальних доходах зведеного бюджету відповідного регіону. Цей показник дозволяє оцінити не лише абсолютне зростання надходжень, а й структурну роль податкової складової у фінансовому забезпеченні бюджету Чернівецької області (рис. 2.4).

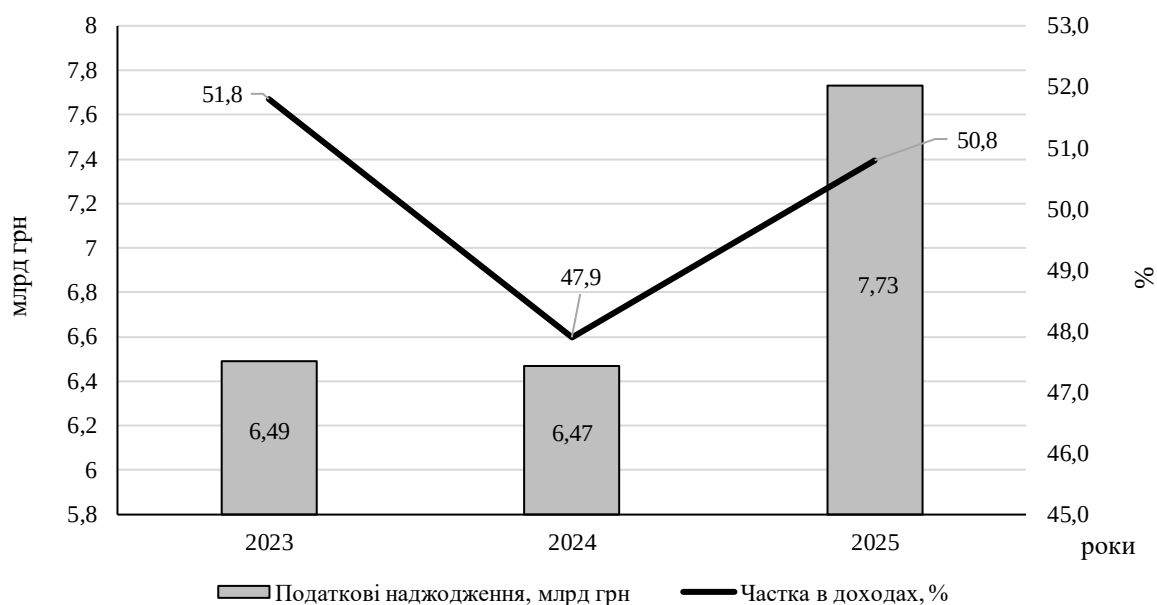


Рис. 2.4. Динаміка податкових надходжень та їх частки у доходах зведеного бюджету Чернівецької області у 2023-2025 рр. [48]

У 2023 році податкові надходження становили 6,49 млрд грн, забезпечуючи 52% доходів зведеного бюджету області. Цей показник формувався в умовах відносно стабільної економічної активності тилового регіону та часткового збереження мораторію на перевірки. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік показує, що власні доходи місцевих бюджетів по Україні зросли на 11% порівняно з 2022 роком, а ПДФО у структурі доходів загального фонду без трансфертів становив 65,5% [2]. Для Чернівецької області, де ПДФО є одним з головних джерел власних надходжень, ця закономірність визначала загальну конфігурацію доходів.

У 2024 році абсолютний обсяг надходжень практично не змінився - 6,47 млрд грн, тоді як їх частка скоротилась до 48%. Таке поєднання - сталий

абсолютний показник при падінні частки - пояснюється передусім законодавчими змінами у розподілі ПДФО. У 2024 році частка податкових надходжень у місцевих бюджетах по всій Україні, а не лише в аналізованій області, дещо зменшилась, тоді як частка офіційних трансфертів зросла. Чернівецька область за підсумками 9 місяців 2024 року показала скорочення доходів місцевих бюджетів на 6,6% порівняно з аналогічним періодом 2023-го, що безпосередньо пов'язано зі значними надходженнями 2023 року за рахунок військового ПДФО [3]. Зниження частки з 52% до 48% відображає не слабкість власної бази, а те, що загальний обсяг доходів бюджету збільшився переважно за рахунок трансфертів.

Зростання у 2025 році стало найвиразнішим за весь аналізований період: надходження досягли 7,73 млрд грн, а частка відновилась до 51%. Приріст порівняно з 2024 роком склав 1,26 млрд грн. За підсумками дев'яти місяців 2025 року Чернівецька область піднялась у рейтингу регіонів за рівнем доходів до місцевих бюджетів на 6-е місце, а власні доходи зросли на 20,6% - вище за середній показник по країні (15,5%) [38].

Незважаючи на відновлення частки до 51%, вона лишається дещо нижчою від рівня 2023 року. На 2025 рік Міністерство фінансів передбачило зарахування 60% ПДФО до бюджетів громад замість попередніх 64%, а норма щодо перерахування ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців до державного бюджету продовжила свою дію [46]. Хоча абсолютне зростання 2025 року є позитивним сигналом щодо фіскальної спроможності Буковини, збережена структурна нестача у частці відносно доходів вказує на тривалу залежність від централізованого перерозподілу фіскальних ресурсів.

Проведений аналіз засвідчив, що коливання обсягів ПДФО справляє визначальний вплив на формування доходів Зведеного бюджету Чернівецької області. Однак зосередження уваги виключно на цьому платежі не дозволяє повною мірою оцінити фіскальний потенціал регіону, оскільки загальний обсяг надходжень є результатом взаємодії комплексу платежів із відмінними механізмами справляння, базами та динамічними характеристиками. З метою

формування цілісного уявлення про структурні зрушення у доходній частині бюджету регіону доцільно здійснити поглиблений розгляд надходжень у розрізі окремих видів платежів, що дасть можливість ідентифікувати рушійні сили зростання або скорочення кожного з них і встановити фактори, які визначили їх траєкторію протягом аналізованого періоду (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміки частки податків і зборів в структурі податкових доходів Зведеного бюджету Чернівецької області за 2023-2025 роки [48]

Показник	2023 рік	2024 рік	2025 рік	Відхилення звітного періоду (+,-) до	
				2023 р.	2024 р.
Податкові надходження, в тому числі:	6 489,54	6 467,99	7 735,39	1 245,85	1 267,4
-ПДФО, млн грн	4 336,23	3 854,69	4 597,63	261,4	742,94
-податок на прибуток підприємств, млн грн	58,56	84,57	104,25	45,69	19,68
-рендна плата, млн грн	37,57	37,89	42,85	5,28	4,96
-внутрішні податки на товари та послуги, млн грн	522,59	584,43	770,37	247,78	185,94
-податок на майно, млн грн	729,33	872,9	1 034,52	305,19	161,62
-збір за місця для паркування транспортних засобів, млн грн	3,7	3,65	4,32	0,62	0,67
-туристичний збір, млн грн	3,32	4,05	4,74	1,42	0,69
-єдиний податок, млн грн	792,42	1 019,15	1 168,8	376,38	149,65
-інші податки та збори, млн грн	5,77	6,67	7,89	2,12	1,22

Безперечно бюджетоутворюючою статтею регіонального бюджету залишається податок на доходи фізичних осіб, питома вага якого у 2023 році становила 66,8% від усіх податкових надходжень. Разом із тим у 2024 році відбулося помітне скорочення надходжень від цього податку: з 4 336,23 до 3 854,69 млн грн. Як вже було зазначено, принципова причина цього явища полягає у законодавчому переспрямуванні військового ПДФО з місцевих бюджетів до державного, яке набуло чинності з 1 жовтня 2023 року та поширилося на весь 2024-й. Для Чернівців ця втрата склала близько 700-720 млн грн, що безпосередньо відбилося і на загальнообласних показниках [10]. Як наслідок, частка ПДФО у структурі регіональних податкових надходжень скоротилась до 59,6% у 2024 році. Відновлення у 2025 році до 4 597,63 млн грн

зумовлене насамперед органічним зростанням фонду оплати праці в регіоні та загальним збільшенням ставки мінімальної заробітної плати, яка є основою для розрахунку більшості соціальних виплат.

Другою бюджетоутворюючою статтею є єдиний податок, що надходить переважно від фізичних осіб-підприємців та малих підприємств, які перебувають на спрощеній системі оподаткування. За три роки ця стаття зросла з 792,42 до 1 168,8 млн грн, тобто на 47,5%, а її частка у структурі надходжень збільшилася з 12,2% до 15,1%. Стрімке зростання пов'язане з кількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, ставки єдиного податку для платників другої групи прив'язані до розміру мінімальної заробітної плати: у 2024 році вона становила 7 100 грн, а з 1 січня 2025 року зросла до 8 000 грн, що автоматично збільшило суму щомісячних платежів [63]. По-друге, незважаючи на загальне погіршення бізнес-клімату в Україні внаслідок воєнних обставин, в тиловому Чернівецькому регіоні підприємницька активність залишалась відносно стійкою. По-третє, значна частина внутрішньо переміщених підприємців перереєструвалась на захід країни, що могло додатково збільшити кількість платників єдиного податку у регіоні.

Третьою за обсягом надходжень статтею є податок на майно, який охоплює плату за землю, податок на нерухоме майно та транспортний податок. З 729,33 млн грн у 2023 році він зріс до 1 034,52 млн грн у 2025-му, а приріст склав 305,19 млн грн, або 41,8%. Основним рушієм зростання є прив'язка ставок податку на нерухоме майно до рівня мінімальної заробітної плати: максимальна ставка, що дорівнює 1,5% від мінімальної заробітної плати за 1 кв метр наднормативної площі, автоматично зростає зі збільшенням МЗП. У 2024 році максимальна ставка становила 106,5 грн за кв метр, а у 2025-му зросла до 120 грн [60]. Тенденція до зростання доходів по цій статті мала загальнонаціональний характер, а не була винятком лише для Чернівецької області. Крім того, зростання земельних платежів відображає загальне підвищення нормативної грошової оцінки земель та активнішу роботу органів місцевого самоврядування зі стягнення плати за оренду комунальних земель.

Доволі вагомою є стаття внутрішніх податків на товари та послуги, до якої зараховуються акцизний податок та надходження від ліцензування окремих видів діяльності. Вона зросла з 522,59 до 770,37 млн грн, тобто на 247,78 млн грн, або 47,4%. Таке зростання корелює із загальнонаціональними тенденціями: як вже було з'ясовано в підрозділі 2.1, ставки акцизного податку на паливо та тютюнові вироби у 2024-2025 роках суттєво підвищувались, що автоматично збільшувало надходження й на рівні регіональних бюджетів.

Помітну позитивну динаміку демонструє податок на прибуток підприємств: зростання з 58,56 до 104,25 млн грн є майже подвоєнням за три роки. Цей результат відображає поступове відновлення та розширення корпоративного сектору регіону. Однак у структурі загальних надходжень ця стаття залишається відносно незначною: навіть у 2025 році її частка не перевищує 1,3%, що відображає специфіку економіки Чернівецького регіону, де переважає малий і мікробізнес.

Рентна плата зросла з 37,57 до 42,85 млн грн, хоча у відносному вимірі це найменший приріст серед усіх розглянутих статей. Область не є ресурсодобувним регіоном, тому рентна плата має незначну питому вагу. Так само, дрібні місцеві збори, а саме збір за місця для паркування та туристичний збір, попри стійке зростання у абсолютному вимірі, відіграють суто допоміжну роль у формуванні доходів: разом у 2025 році вони склали лише 9,06 млн грн, тобто менше ніж 0,12% загальних надходжень. Позитивна динаміка туристичного збору, що зріс з 3,32 до 4,74 млн грн, свідчить про збережену туристичну привабливість регіону попри воєнні умови.

Визначивши структурний склад податкових надходжень та чинники, що зумовили динаміку кожного платежу, принципово важливо перейти до оцінки якості фіскального планування на регіональному рівні. Точність планових показників є не лише технічним вимірником роботи фінансових органів, а й індикатором того, наскільки повно система здатна передбачати власну спроможність у мінливих законодавчих і макроекономічних умовах (рис. 2.5).

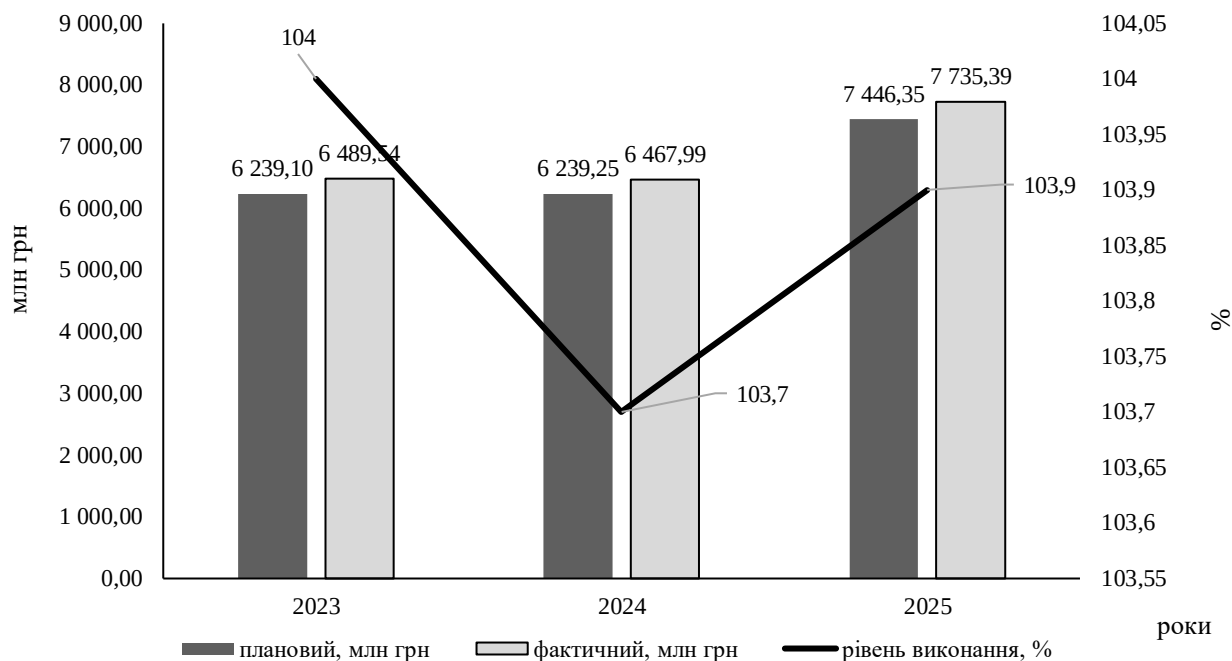


Рис. 2.5. Динаміка планових і фактичних показників та рівня виконання Зведеного бюджету Чернівецької області у 2023-2025 роках [48]

Аналіз динаміки планових і фактичних показників податкових надходжень до зведеного бюджету Чернівецької області впродовж 2023-2025 років засвідчує стійку і однорідну картину: у кожному з аналізованих років фактичні надходження перевищували план. У 2023 році різниця між планом (6 239,10 млн грн) та фактом (6 489,54 млн грн) склала 250,44 млн грн, рівень виконання досяг 104,0%. У 2024 році перевиконання становило 228,74 млн грн з рівнем виконання 103,7%, а у 2025-му - 289,04 млн грн з рівнем 103,9%. Таким чином, відхилення факту від плану коливалося у межах 3,7-4,0%, що є свідченням не лише фінансової спроможності регіону, а й обдуманості стратегії бюджетного планування.

Практика свідомо заниженого планування є характерною рисою більшості органів місцевого самоврядування в Україні. Місцеві фінансові органи, як правило, формують «песимістичний» прогноз надходжень саме для того, щоб мати підстави для розподілу понадпланових коштів на незаплановані потреби і нові програми [37]. Особливо актуальним цей підхід є в умовах воєнного стану, коли фінансові органи стикаються зі значною невизначеністю і вважають за

доцільне убезпечитись від ризику дефіциту за допомогою консервативних прогнозів.

Разом із тим, у випадку Чернівецької області, консервативність планових показників має не лише традиційну, а й чітку законодавчу мотивацію. Особливо показовим є 2024 рік: плановий показник (6 239,25 млн грн) виявився практично ідентичним плану 2023 року (6 239,10 млн грн), це зумовлено тим, що органи планування вже напередодні повністю усвідомлювали неминучі наслідки переспрямування військового ПДФО з місцевих до державного бюджету. Щоб не перекласти весь тягар цього обмеження на план і уникнути ризику формального невиконання, фінансові органи зберегли плановий орієнтир на рівні попереднього року, очікуючи, що органічне зростання інших джерел - єдиного податку, податку на майно, акцизів - компенсує втрату від ПДФО. Ця стратегія виправдала себе: попри структурне скорочення ПДФО, фактичні надходження 2024 року знову перевищили план. У цей період місцеві бюджети по Україні загалом демонстрували стабільність із переважно збалансованими показниками доходів і видатків, підтримуючи щомісячний профіцит [3].

На 2025 рік органи планування суттєво переглянули орієнтири вгору: план зріс до 7 446,35 млн грн, тобто на 1 207,1 млн грн, або 19,3% відносно 2024 року. Це рішення відображало не оптимістичну самовпевненість, а цілком обґрунтований підхід: усі чинники, детально розглянуті у попередньому структурному аналізі надходжень - прив'язаність єдиного податку і ставок податку на нерухомість до зростаючої мінімальної заробітної плати, підвищення акцизних ставок, а також збереження встановленого Міністерством фінансів нормативу зарахування ПДФО на рівні 60% - до моменту формування бюджету на 2025 рік вже були законодавчо закріплені та прогнозовані. Іншими словами, органи планування Чернівецької області спиралися на конкретну нормативну базу, а не на припущення, що й дозволило встановити суттєво вищий, але водночас досяжний плановий орієнтир. Результат підтвердив правильність такого підходу: фактичні надходження склали 7 735,39 млн грн, а рівень виконання встановився на позначці 103,9%

Принципово важливо, що динаміка показників обласного бюджету є прямою протилежністю тенденції на рівні державного бюджету. Як вже було встановлено у таблиці 2.3, рівень виконання планових показників державного бюджету послідовно знижувався: з 99,0% у 2023 році до 95,5% у 2025-му. Чернівецька область, навпаки, фіксує стабільне перевиконання у межах 3,7-4,0%, що свідчить про вищу якість регіонального фіскального прогнозування і надійніший взаємозв'язок між плановими орієнтирами та реальним потенціалом місцевої бази оподаткування.

Стан облікової бази платників податків у розрізі категорій є одним із найбільш інформативних показників, що відображає взаємодію між економічним середовищем регіону, законодавчими змінами та поведінкою суб'єктів господарювання. Кількість платників, які перебувають на обліку в органах ДПС, визначає не лише поточну базу оподаткування, а й визначає потенціал надходжень у наступних бюджетних циклах. Аналіз структурних змін за окремими категоріями платників Чернівецької області дає змогу ідентифікувати, як воєнні обставини та нормативно-правові трансформації, розглянуті раніше, проявляються безпосередньо на рівні облікового контингенту регіону (рис. 2.6).

Чисельність юридичних осіб, які перебувають на обліку в органах ДПС Чернівецької області, демонструє послідовне зростання протягом усього аналізованого періоду: 18 680 осіб у 2023 році, 19 164 у 2024-му і 19 582 у 2025-му. Загальний приріст за три роки склав 902 платників, або 4,8%. Це є характерною особливістю саме тилкових регіонів: як зафіксовано у даних Чернівецької обласної військової адміністрації, збільшення доходів у таких регіонах пов'язане з переміщенням до них внутрішньо переміщених осіб і бізнесу із зон бойових дій [57]. Тому позитивна динаміка кількості юридичних осіб на обліку значною мірою є результатом не органічного зростання підприємницького середовища, а перерозподілу суб'єктів господарювання в межах країни під впливом безпекових чинників. Певну роль відіграло і вже згадуване відновлення реєстраційної діяльності після кібератаки на Єдиний

державний реєстр наприкінці 2024 року, яка відклала частину реєстрацій на початок 2025 року.

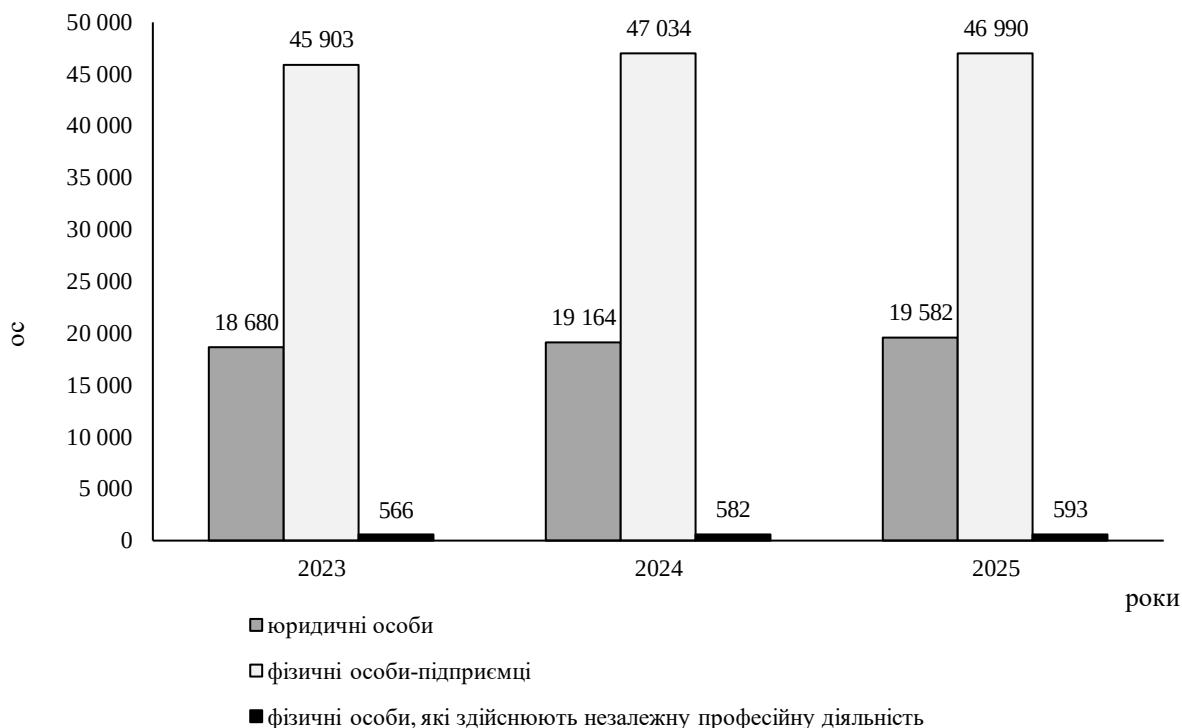


Рис. 2.6. Динаміка кількості платників податків, які перебувають на обліку в органах ДПС Чернівецької області за категоріями у 2023-2025 рр., осіб [21, 22, 23]

Найчисельнішою обліковою категорією є фізичні особи-підприємці, проте їхня динаміка є принципово відмінною від тренду юридичних осіб. У 2024 році кількість ФОП на обліку зросла з 45 903 до 47 034, тобто на 1 131 особу, або 2,5%. Це зростання відбулося попри те, що, як вже було встановлено у підрозділі 2.1, на загальнонаціональному рівні кількість нових реєстрацій ФОП у 2024 році скоротилася на 15,3% порівняно з попереднім роком. Відсутність скорочення облікової бази у Чернівецькій області на тлі падіння нових реєстрацій по Україні пояснюється двома взаємопов'язаними механізмами. По-перше, як і у випадку з юридичними особами, значна частина вже зареєстрованих ФОП із небезпечних регіонів перенесла своє місце обліку до Чернівецької як тилової та безпечної області, що збільшило сукупну базу облікових записів навіть без суттєвого зростання нових реєстрацій. По-друге, загальний обсяг накопиченої бази

платників є значно стабільнішим показником, ніж кількість нових реєстрацій. Абсолютна більшість раніше зареєстрованих ФОП зберегла свій статус, навіть якщо фактично не провадила активної господарської діяльності.

Водночас у 2025 році кількість ФОП на обліку знизилася з 47 034 до 46 990, тобто скоротилася на 44 особи, або 0,1%. Саме у цьому скороченні відбивається прямий вплив вже згаданого законодавчого нововведення - запровадження обов'язкової сплати військового збору для всіх ФОП незалежно від групи та системи оподаткування. Для частини ФОП із мінімальним обігом це підвищення фіскального навантаження виявилось критичним: раніше у них була можливість працювати практично без фіксованих платежів у разі відпустки або лікарняного, тоді як нова норма запровадила фактично обов'язковий щомісячне фіскальне зобов'язання незалежно від реального доходу. Відповідно, частина раніше зареєстрованих суб'єктів із низькою або нульовою активністю вирішила припинити підприємницьку діяльність, аби уникнути нового навантаження.

Категорія фізичних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність, є найменш чисельною, проте демонструє стійке зростання протягом усього аналізованого періоду: 566 осіб у 2023 році, 582 у 2024-му та 593 у 2025-му. Загальний приріст склав 27 осіб, або 4,8%. До цієї категорії належать адвокати, нотаріуси, оцінювачі, арбітражні керуючі та інші фахівці, які здійснюють незалежну регульовану діяльність. Стійке зростання їх чисельності відображає загальну тенденцію до розвитку сфери юридичних та консультаційних послуг в умовах підвищеного попиту на правову допомогу в регіоні з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та їхніх родин. Суттєво, що запровадження військового збору для ФОП у 2025 році не вплинуло на цю категорію так само, як на підприємців: фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, сплачують ПДФО та єдиний соціальний внесок за іншими правилами і продовжили зростання незважаючи на загальне посилення фіскального навантаження.

Поряд із динамікою надходжень та рівнем виконання планових показників важливим індикатором реального стану фіскальної системи регіону є обсяг

накопиченого податкового боргу. Як вже було встановлено у попередньому аналізі на загальнодержавному рівні, податковий борг є тією фіскальною прогалиною, що відображає розрив між нарахованими та реально отриманими бюджетними ресурсами. Водночас регіональний вимір цього явища дозволяє побачити, як загальнонаціональні тенденції матеріалізуються в конкретних цифрах окремого регіону та наскільки Чернівецька область відрізняється від середнього значення показника по Україні (рис. 2.7).

Динаміка регіонального податкового боргу повторює загальну тенденцію, виявлену на загальнодержавному рівні, проте із власними кількісними характеристиками. У 2023 році сума боргу до Зведеного бюджету Чернівецької області становила 489,0 млн грн. У 2024 році показник зріс до 720,6 млн грн, тобто збільшився на 231,6 млн грн, або 47,4% за один рік. У 2025 році приріст дещо сповільнився у відносному вимірі, проте залишився значним: 996,2 млн грн, тобто зростання на 275,6 млн грн, або 38,2% відносно попереднього року. За трирічний аналізований період обсяг регіонального податкового боргу збільшився на 507,2 млн грн, або більш ніж удвічі.

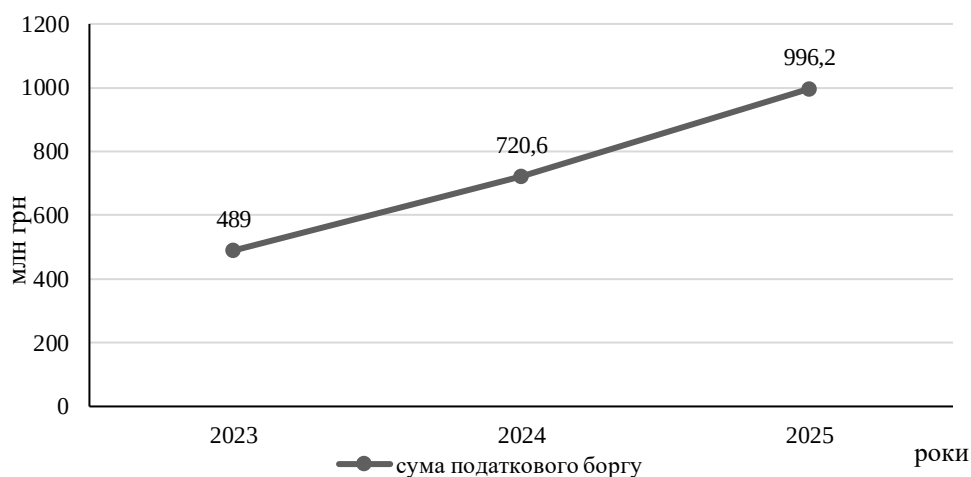


Рис. 2.7. Динаміка податкового боргу до Зведеного бюджету Чернівецької області за 2023-2025 роки, млн грн [21, 22, 23]

Перший рівень пояснення стрімкого зростання боргу у 2024 році пов'язаний із чинниками, вже детально розглянутими у підрозділі 2.1. Розширення кола платників, які не подають звітність або декларують відсутність

діяльності - прямий наслідок руйнування бізнесу в умовах збройного конфлікту. Для Чернівецької області, попри тилловий статус і відносно стабільну підприємницьку активність, ця загальна тенденція також проявилася, хоча й у менш критичних масштабах, ніж у регіонах з активними бойовими діями.

Суттєву роль у формуванні боргу відіграло і поступове, але непослідовне відновлення контрольної функції ДПС. Як вже було встановлено у підрозділі 2.1, мораторій на перевірки, запроваджений після 24 лютого 2022 року, скасовувався поетапно. До кінця 2024 року мораторій зберігався для платників єдиного податку першої та другої груп, а також для підприємств, розташованих на тимчасово окупованих територіях або там, де ведуться бойові дії. Отже, значна частина потенційно проблемних платників у 2023-2024 роках залишалась поза активним контрольним впливом, що консервувало існуючі борги та унеможливлювало своєчасне їх виявлення і стягнення. У Чернівецькій області, де саме ФОП першої та другої груп єдиного податку є однією з найчисельніших категорій платників, це обмеження мало пряме практичне значення для динаміки боргу.

Зростання в 2025 році прямий наслідок різких законодавчих змін, який застав платників зненацька. Разом із тим необхідно розглянути регіональну специфіку у зіставленні із загальнодержавним контекстом. Як вже зазначалося при аналізі загальнонаціональних даних, обсяг боргу до зведеного бюджету по Україні в цілому за три роки збільшився на 100,4%, тоді як Чернівецька область продемонструвала приблизно зіставні темпи зростання - близько 103,7%. Це свідчить про те, що регіон не виявився більш захищеним від боргової динаміки, ніж інші тиллові регіони країни.

Разом із тим у абсолютному вимірі частка Чернівецького боргу у загальному вітчизняному показнику є відносно невеликою і відповідає масштабам регіональної економіки. Відтак, показник у 996,2 млн грн на кінець 2025 року є не лише відображенням реальних фінансових труднощів платників, але й наслідком неоптимального адміністрування, тобто фіскальним резервом, який за умов належної автоматизації та активізації примусового стягнення міг би

бути принаймні частково мобілізований на потреби регіонального бюджету (табл. 2.6).

Кількісний та вартісний вимір контрольно-перевірочної роботи є наочним критерієм оцінки практичної ефективності регіонального підрозділу ДПС. Якщо попередні показники дозволили охарактеризувати структуру надходжень і стан облікової бази, то аналіз перевіркової активності та результативності кожного її виду дозволяє встановити, яким чином ГУ ДПС у Чернівецькій області реалізовує контрольну функцію системи оподаткування в умовах нормативного переходу від режиму мораторію до повноцінного відновлення ревізійної діяльності.

Таблиця 2.6

Динаміка кількості податкових перевірок та сум донарахувань за їх результатами органами ДПС Чернівецької області у 2023-2025 роках [21, 22, 23]

	2023 рік	2024 рік	2025 рік	Відхилення звітнього періоду (+,-) до	
				2023 року	2024 року
Кількість перевірок, в тому числі:	880	1 086	1 291	411	205
-планові	8	43	74	66	31
-позапланові	190	257	261	71	4
-фактичні	682	786	956	274	170
Сума донарахування, в тому числі:	51,7	368,2	383,5	331,8	15,3
-планові	4	129,6	213,4	209,4	83,8
-позапланові	28,4	185,2	149,4	121	-35,8
-фактичні	19,3	53,4	20,7	1,4	-32,7

Загальна кількість перевірок у Чернівецькій області зростає з 880 у 2023 році до 1 086 у 2024-му і далі до 1 291 у 2025-му, що у сукупності становить приріст на 411 одиниць, або 46,7% за три роки. Ця тенденція є регіональним відображенням загальнонаціональної динаміки, яку вже було детально розглянуто у підрозділі 2.1: поетапне скасування мораторію на перевірки, запровадженого після початку повномасштабного вторгнення, послідовно розширювало коло платників і видів перевірок, що могли проводитися правомірно. Як вже зазначалося, з 1 січня 2025 року обмеження було знято

практично повністю - з цього моменту всі категорії перевірок відновились у довоєнному порядку

Найпомітнішою кількісною тенденцією є зростання фактичних перевірок: з 682 у 2023 році до 956 у 2025-му, тобто на 274 одиниці, або 40,2%. Саме фактичні перевірки становлять найчисельнішу категорію регіонального контролю і формують близько 74% загальної кількості перевірок протягом усього аналізованого періоду. Пояснення цієї структурної домінанти криється у специфіці самого інструменту: фактичні перевірки на відміну від планових чи документальних не підпали під мораторій, проводяться без попереднього повідомлення та безпосередньо на місці здійснення господарської діяльності.

Відтак, поки мораторій обмежував документальні перевірки, фактичні залишалися доступним інструментом, і ДПС максимально використовувала цю можливість. Фактичні перевірки зосереджені переважно на питаннях, пов'язаних з обігом готівки, проведенням розрахункових операцій, застосуванням РРО та наявністю ліцензій на виробництво і реалізацію підакцизної продукції [47]. Для Чернівецькій як прикордонної та торговельно-активної області, де роздрібна торгівля тютюном, паливом і алкоголем традиційно розвинена, такий фокус є особливо доречним.

Найвищий відносний темп зростання кількості продемонстрували планові перевірки: з 8 у 2023 році до 74 у 2025-му, тобто більш ніж дев'ятиразове збільшення. Це є прямим наслідком поступового розширення плану-графіка ДПС. Регіональний підрозділ Чернівецької ГУ ДПС відповідно отримав збільшені завдання і виконав їх із послідовним нарощуванням кількості охоплених платників. Позапланові перевірки зростали значно повільніше: з 190 у 2023 році до 261 у 2025-му, тобто на 71 одиницю, або 37,4%, і їхня динаміка у 2024-2025 роках фактично стагнувала: 257 проти 261. Це відповідає логіці системи: позапланові перевірки призначаються за конкретними підставами, визначеними Податковим кодексом, і не можуть масштабуватися адміністративним рішенням так само, як планові.

Значно складнішою і суперечливішою є структура донарахованих сум за

результатами перевірок. Загальний показник зріс радикально: з 51,7 млн грн у 2023 році до 368,2 млн грн у 2024-му, тобто в 7,1 рази, і далі до 383,5 млн грн у 2025-му. Однак за цими сукупними цифрами приховуються принципово різні траєкторії за окремими видами перевірок.

Планові перевірки, попри найменшу кількість, демонструють найбільш стрімке зростання донарахувань: від символічних 4,0 млн грн у 2023 році до 129,6 млн грн у 2024-му і далі до 213,4 млн грн у 2025-му. У 2023 році мала кількість планових перевірок і незначні суми за їх підсумками відображають обмеження режиму мораторію. У 2024-му розширення плану-графіка дозволило ДПС сконцентруватися на великих платниках із підвищеними ризиками, що дало кратне зростання нарахованих сум при невеликій кількості перевірок. У 2025 році тренд посилився: відповідно до ризикоорієнтованого підходу, до плану-графіка на 2025 рік у першу чергу включалися галузі з непропорційно високими ризиками можливих недоплат навіть за умов значних обсягів доходів або зростання економічної активності [13].

Позапланові перевірки показали цікаву і неочевидну картину. У 2024 році сума донарахувань за ними стрибнула з 28,4 до 185,2 млн грн, тобто зросла у 6,5 рази. Значний обсяг нарахувань пояснюється тим, що позапланові перевірки у цей період були основним доступним інструментом для перевірки платників, на яких мораторій вже не поширювався або яких виявили через камеральний аналіз. Проте у 2025 році донарахування за позаплановими перевірками знизилися до 149,4 млн грн, тобто скоротилися на 35,6 млн грн, або 19,2% відносно 2024-го. Це відповідає загальнонаціональній логіці, вже розглянутій у підрозділі 2.1: із повним відновленням планових перевірок у 2025 році найбільш «вагомі» платники та ситуації, що раніше виявлялися позапланово, поступово переходять до систематичного планового контролю.

Фактичні перевірки незважаючи на кількісне домінування формують найскромніший внесок у суму донарахувань. У 2024 році показник зріс до 53,4 млн грн, проте у 2025-му впав до 20,7 млн грн, тобто майже повернувся до рівня 2023-го. Зростання суми у 2024 році може пояснюватися більш активним

виявленню порушень при незастосуванні РРО в умовах підвищеної фінансової дисципліни, тоді як у 2025 році ширша нормативна база для документального контролю відтягнула ресурси від фактичних перевірок до більш «прибуткових» для бюджету документальних.

Принципово важливою методологічною відмінністю регіональних даних від загальнонаціональної картини, розглянутої у підрозділі 2.1, є питома вага планових перевірок у сумах донарахувань. На загальнодержавному рівні у 2025 році домінування позапланових перевірок за сумами донарахувань було очевидним і різким. Натомість у Чернівецькій області у 2025 році планові перевірки вперше вийшли на перше місце за сумами: 213,4 млн грн проти 149,4 млн грн позапланових. Це свідчить про те, що регіональний підрозділ ДПС у 2025 році успішно реалізував перехід до систематичного планового контролю, сконцентрованого на платниках із найвищим ризиком, що є ознакою зрілого ризикоорієнтованого підходу і водночас забезпечує більш передбачуваний та стабільний фінансовий ефект порівняно з реактивним позаплановим контролем.

Проведений аналіз контрольно-фінансової діяльності ГУ ДПС у Чернівецькій області засвідчує, що регіональна податкова система функціонує в умовах складного балансу між об'єктивними зовнішніми обмеженнями і власним адміністративним потенціалом. З одного боку, динаміка надходжень, виконання плану та розширення перевіркової діяльності свідчать про достатній рівень операційної спроможності регіонального підрозділу: область послідовно перевищує планові орієнтири, а відновлення контрольної роботи відбувається своєчасно й у відповідності до загальнодержавного курсу. З іншого боку, структурний аналіз виявляє характерні вразливості, які не можна усунути на регіональному рівні без системних змін: критична залежність доходів від динаміки одного платежу, чутливість облікової бази до законодавчих нормативних рішень центрального рівня та стабільне зростання податкового боргу, яке жодного разу не змінило напрям попри збільшення кількості перевірок.

Усе це вказує на те, що ефективність регіональної фінансової системи

значною мірою є похідною від якості загальнодержавної податкової архітектури, а не лише від зусиль місцевого адміністрування. Чернівецька область демонструє відносну стійкість тилового регіону, однак ця стійкість залишається структурно вразливою доти, доки база оподаткування залежить переважно від зовнішніх імпульсів: міграції бізнесу, законодавчих змін у розподілі ПДФО та автоматичного ефекту зростання мінімальної заробітної плати.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

3.1. Зарубіжний досвід формування ефективних податкових систем та концептуальні засади його імплементації в Україні

Питання якості побудови національної податкової системи для України перестало бути суто теоретичним: євроінтеграція, воєнна економіка та потреба у повоєнній відбудові перетворили його на практичну необхідність. Звернення до міжнародного досвіду в цьому контексті - не данина академічній традиції, а спроба знайти відповіді на конкретні запитання: як зберегти фіскальну стійкість без придушення бізнес-активності, як збалансувати централізацію контролю з ефективністю розподілу ресурсів і які структурні рішення інших країн є реалістичними для впровадження в українських умовах.

Ключовим вектором трансформації податкових систем країн ЄС протягом останніх двох десятиліть є поступовий перехід від виключно фіскальної функції оподаткування до її регулятивного та стимулюючого потенціалу. Держави-члени ЄС послідовно впроваджують концепцію «зеленого» оподаткування як один із центральних інструментів досягнення кліматичних цілей. Згідно з Європейським зеленим курсом (European Green Deal), ЄС поставив за мету скоротити викиди парникових газів на 55% до 2030 року та стати кліматично нейтральним континентом до 2050 року. Саме «зелені» податки - на енергоносії, транспорт, забруднення довкілля та використання природних ресурсів - розглядаються як інструмент встановлення ціни за соціальні витрати від екологічної шкоди, що змінює поведінку суб'єктів господарювання та домогосподарств у напрямі відповідальнішого ресурсоспоживання. Паралельно Єврокомісія здійснює ревізію Директиви про оподаткування енергоносіїв, щоб привести мінімальні

ставки у відповідність до кліматичних амбіцій та поступово усунути де-факто субсидування викопного палива через чинні податкові звільнення [68].

Станом на 2025 рік 23 європейські країни запровадили вуглецеві податки. Швейцарія та Швеція встановили найвищі ставки - понад 125 євро за тону CO₂, тоді як у ряді країн Балтії та Центральної Європи ставки залишаються значно нижчими й частково перетинаються з базою EU ETS. Данія цілеспрямовано підвищила енергетичний податок на використання викопного палива в промисловості, запровадивши уніфіковану надбавку для всіх галузей як інструмент ефективного скорочення парникових викидів [64]. Система торгівлі викидами ЄС (EU ETS) охоплює масштабні промислові галузі, а запланована ETS2 з 2027 року поширюватиметься на будівництво, автомобільний транспорт і специфічні промислові палива. Доходи від обох механізмів спрямовуватимуться на фінансування кліматичних та енергетичних ініціатив, у тому числі через новостворений Соціальний кліматичний фонд, покликаний захистити найвразливіші домогосподарства від підвищення цін [67].

Попри стратегічну орієнтацію на «зелений» перехід, Європейське агентство з охорони навколишнього середовища (ЕЕА) фіксує тривожну тенденцію: частка екологічних податків у загальних надходженнях від податків та соціальних внесків у ЄС скоротилася з 6,3% у 2010 році до 5,1% у 2023 році - найнижчого рівня за весь досліджуваний період [70]. Серед ключових причин - звуження бази оподаткування внаслідок електрифікації транспорту та підвищення енергоефективності, відсутність індексації ставок у ряді країн, а також суспільний спротив новим екологічним зборам. Суттєвий «провал» зафіксовано у 2022 році, коли кілька держав-членів тимчасово знизили акцизи на паливо для пом'якшення наслідків цінового шоку на енергоринку, спричиненого агресією Росії проти України. Очікується, що доходи від ETS2 частково компенсують цю негативну динаміку, проте достатність такого ефекту для реверсії тренду залишається невизначеною.

Паралельно з екологізацією в Європі прослідковується другий стратегічний пріоритет - зниження регуляторного і фінансового навантаження на

бізнес задля підвищення його конкурентоспроможності в умовах економічної невизначеності. Відповідно до видання ОЕСР «Tax Policy Reforms 2025», яке охоплює реформи, запроваджені або оголошені протягом 2024 року у 86 юрисдикціях, уряди дедалі частіше поєднують заходи зі зростання податкових надходжень із цільовою підтримкою підприємницької активності, а не лише відновлення після шоків 2020-2022 років [72]. Зокрема, Австрія у 2024 році знизила ставку корпоративного податку до 23%, Португалія у 2025 році - з 31,5% до 30,5%. Велика Британія у 2023 році запровадила постійне повне списання витрат на машини та обладнання, Німеччина у 2024-2025 роках часткового відновила прискорену амортизацію. Ці кроки суттєво зменшують ефективне податкове навантаження на інвестиції, навіть за незмінних номінальних ставок [75].

Ще одним механізмом підтримки бізнесу стали також R&D-стимули. Станом на 2024 рік середня субсидована ставка витрат на дослідження й розробки для великих прибуткових компаній у 33 провідних європейських країнах становила 15,7%. Найщедріші умови для інноватора пропонують Португалія (39%), Франція (36%) та Польща (36%). Такий підхід спрямований на утримання мобільних наукоємних підприємств у межах ЄС та залучення нових [74]. На рівні глобальної архітектури важливим кроком стало запровадження глобального мінімального корпоративного податку у розмірі 15% у рамках Pillar Two ОЕСР, який набрав чинності у більшості держав ЄС з 2024 року та нейтралізує найбільш деструктивну юрисдикційну конкуренцію «на пониження» ставок [66].

Принципово інша ситуація склалася в Україні, де умови воєнного часу об'єктивно зумовили домінування курсу на податкову централізацію та мобілізацію внутрішніх ресурсів. Відповідно до звітів МВФ щодо програми розширеного фінансування (EFF), схваленої у 2023 році на загальну суму 15,5 млрд дол США, Україна взяла зобов'язання мобілізувати 3-4% ВВП додаткових доходів протягом 2024-2027 років за рахунок постійних заходів податкової політики - підвищення акцизів на тютюн і паливо, реформи Митного кодексу,

цифровізації адміністрування та боротьби з ухиленням [69].

МВФ у своїх оглядах наполегливо акцентує, що Додатковий бюджет 2025 року, пов'язаний із продовженням бойових дій, вимагає від України рішучої реалізації Національної стратегії доходів - з акцентом на модернізації податкової і митної служб, зменшенні ухилення від оподаткування та гармонізації законодавства зі стандартами ЄС [69]. Принципова відмінність від більшості країн ЄС полягає в тому, що тоді як Захід використовує фіскальну політику переважно для стимулювання бізнесу та зеленого переходу, Україна у форс-мажорних умовах змушена підпорядковувати більшість фіскальних рішень логіці мобілізаційного бюджету. Разом із тим, реалізація програми EFF вже передбачає початкові кроки до гармонізації з нормами ЄС, що закладає основи для майбутніх структурних перетворень.

Наочне відображення структурних відмінностей у рівні фіскального навантаження на ринок праці між Україною та провідними країнами світу надає порівняльний аналіз показника податкового клина (навантаження) - частки від загальних витрат роботодавця на оплату праці, що вилучається через прибутковий податок та соціальні внески (рис. 3.1).

Дані демонструють, що Україна з показником 45,0% перебуває серед країн із найвищим навантаженням на ринок праці - поруч із Францією (47,2%), Австрією (47,1%) та Італією (45,8%), значно перевищуючи середнє по ОЕСР (35,1%). Такий результат зумовлений специфічною структурою обкладання праці в Україні: єдиний соціальний внесок (22%), що повністю покладається на роботодавця, у поєднанні з ПДФО (18%) та підвищеним у 2024 році військовим збором (5%) формують сукупне навантаження, порівнянне з найбільш обтяженими системами Центральної Європи. При цьому, на відміну від тієї ж Франції чи Австрії, Україна не забезпечує зіставного за якістю рівня суспільних послуг, що знижує суспільну сприйнятливість такого навантаження та стимулює тінізацію зарплат.

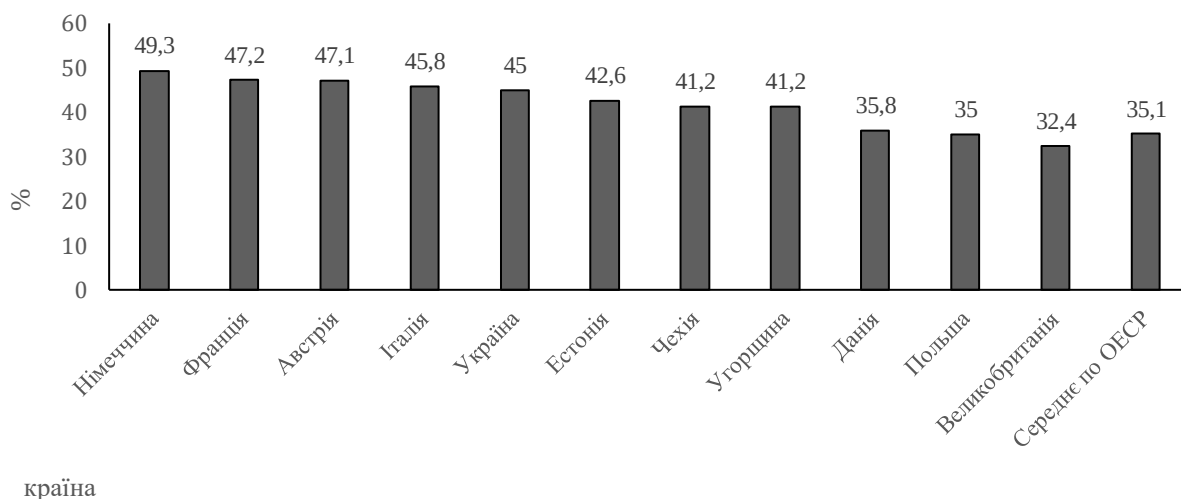


Рис. 3.1. Рівень податкового навантаження на працю у країнах Європи та Україні у 2025 році, % від вартості робочої сили [73]

Особливого значення має порівняння з найближчими сусідами - Польщею та Чехією. Польща, маючи рівень 35,0% (близький до середнього по ОЕСР), активно задіює цю конкурентну перевагу для залучення іноземних інвестицій і утримання виробництв на власній території. Лише за 2024 рік Польща стала одним із провідних країн у залученні прямих іноземних інвестицій в регіоні Центральної та Східної Європи, і відносно помірне навантаження на ринок праці відіграє у цьому не останню роль. Чехія (41,2%) є прикладом країни, що послідовно знижувала соціальні внески роботодавця протягом 2000-2010 років, інтегруючись у глобальні ланцюги доданої вартості. Данія (35,8%) та Велика Британія (32,4%) демонструють можливість поєднання відносно помірного навантаження на працю з розгалуженою системою соціального захисту завдяки вищій ефективності збору податків і ширшому використанню непрямого оподаткування [76].

Принципово важливим є досвід Угорщини, яка у 2000 році мала один із найвищих рівнів навантаження на ринок праці серед країн ОЕСР (54,7%), а до 2024 року знизила цей показник до 41,2% - частково завдяки введенню єдиної (плоскої) ставки прибуткового податку та оптимізації системи соціального страхування [73]. Ця трансформація, хоча і тривала понад 15 років, свідчить про те, що цілеспрямована реформа структури оподаткування праці здатна дати

відчутні результати і без масштабного зниження ставок за одночасного збереження бази соціального захисту. Для України такий досвід є важливим з огляду на необхідність планування довгострокової пост воєнної траєкторії розвитку фіскальної системи.

Естонська модель (42,6%) заслуговує на окрему увагу в контексті її адаптаційного потенціалу для України. Естонія, що здійснила успішну пострадянську трансформацію, запровадила унікальну систему оподаткування корпоративного прибутку: податок справляється виключно при розподілі прибутку, а не при його отриманні. Незважаючи на підвищення ставки до 22% у 2025 році, ця модель стимулює реінвестування та акумуляцію капіталу на рівні підприємств, що особливо важливо в умовах відновлення та залучення прямих іноземних інвестицій. Саме цей механізм розглядається частиною українських економістів як один із можливих стимулів для прискорення відновлення.

Шляхи імплементації зарубіжного досвіду в Україні мають враховувати кілька системних обставин. По-перше, висока частка тіньової економіки - за різними оцінками від 25% до 40% ВВП - суттєво звужує реальну базу оподаткування і підвищує нерівномірність фіскального навантаження між легальним і тіньовим секторами. Відтак зниження номінальних ставок без одночасного розширення бази через детінізацію ризикує не дати фіскального ефекту. МВФ у рамках програми EFF наполегливо рекомендує Україні пріоритизувати якість податкового адміністрування - боротьбу з ухиленням, цифровізацію та реформу митниці - як найдієвіші механізми мобілізації доходів [69].

По-друге, євроінтеграційний вектор України передбачає гармонізацію національного законодавства з законодавством ЄС у сфері оподаткування. Це включає адаптацію до вимог Pillar Two (глобальний мінімальний корпоративний податок 15%), наближення до Директиви про адміністративне співробітництво (DAC) у частині автоматичного обміну податковою інформацією, а також поступове запровадження норм щодо оподаткування енергоносіїв відповідно до оновленої Energy Taxation Directive. Ці напрями визначені структурними

орієнтирами у програмних документах МВФ щодо України, і їхня реалізація є умовою продовження фінансування [69].

По-третє, попри вимушену централізацію фіскальних ресурсів в умовах оборонних потреб, Україні необхідно вже сьогодні закладати нормативно-інституційне підґрунтя для зниження навантаження на фонд оплати праці у середньостроковій перспективі. Показник 45,0% є серйозним структурним бар'єром для розширення легальної зайнятості, стимулює виплату «сірих» зарплат і перешкоджає залученню іноземних інвесторів, які орієнтуються на конкурентоспроможність витрат на персонал. Польський досвід поєднання помірного рівня навантаження на працю із системними стимулами для прямих іноземних інвестицій може слугувати орієнтиром для розробки відповідної дорожньої карти.

3.2. Системні виклики та пріоритетні вектори реформування податкової системи України в умовах відбудови національної економіки

Повномасштабна війна загострила суперечності, що накопичувались в українській податковій системі роками. Якщо у мирний час ці суперечності виявлялися насамперед у слабкій інвестиційній активності та масштабній тінізації економіки, то в умовах воєнного стану та подальшої відбудови вони перетворились на безпосередній ризик для фіскальної стійкості держави. Реформування податкової системи у цих умовах не може обмежуватися косметичними змінами: воно вимагає системного переосмислення як структури оподаткування, так і механізмів адміністрування, з урахуванням реальних потреб відновлення економіки та зобов'язань перед міжнародними партнерами.

Проблема тіньового сектору в Україні є структурною, а не кон'юнктурною. За різними оцінками, частка тіньової економіки у 2024 році становила до 40% ВВП, тобто щороку держава недоотримує кілька сотень мільярдів гривень через нелегальний обіг, незадекларовану зайнятість та схемне мінімізування зобов'язань [54]. Ця цифра є не просто статистичним показником, вона

відображає реальну асиметрію між тягарем, який несуть сумлінні платники, та обсягом вигоди, яку отримують ті, хто діє поза правовим полем. Проблема набуває особливої гостроти у контексті відбудови: якщо легальний бізнес працюватиме в умовах, де конкурент у тіні платить вп'ятеро менше, залучення довгострокових приватних інвестицій у відновлення буде структурно ускладненим.

Найбільш поширені форми ухилення є добре задокументованими і вже відомі українцям. По-перше, виплата заробітної плати у готівці або у вигляді мінімальної офіційної ставки з доплатою «в конверті», що залишається масовою практикою у торгівлі, будівництві та сфері послуг. По-друге, схема так званого «ФОП-кріпацтва», коли великий роботодавець оформлює найманих працівників як осіб підприємців на спрощеній системі, дозволяє уникати сплати єдиного соціального внеску та базового ПДФО за зарплатною ставкою. Рахункова палата у своїх звітах неодноразово фіксувала мільярдні втрати бюджету через цей механізм [45]. По-третє, корпоративний сектор продовжує активно використовувати трансфертне ціноутворення та офшорні структури, хоча після 2015 року, коли до Податкового кодексу введено відповідний розділ, масштаби цих практик дещо скоротились.

Принципово важливо, що детінізація сама по собі не може бути вирішена виключно посиленням репресивного контролю. Тінь є раціональною відповіддю бізнесу на надмірне формальне навантаження, складність комплаєнсу та низький рівень довіри до держави. Тому ефективна боротьба з тіньовим сектором можлива лише у поєднанні двох напрямів: зниження мотивації до ухилення (через спрощення та здешевлення легальної роботи) і підвищення ймовірності виявлення порушень (через цифровізацію та аналіз даних).

Навіть без врахування надзвичайних законодавчих змін воєнного часу, Податковий кодекс України зазнав тисяч поправок із моменту набуття чинності у 2011 році. У 2022-2025 роках ця нестабільність набула особливо деструктивного характеру: бізнес в умовах щорічних змін до ставок, баз, пільг і строків не може повноцінно здійснювати середньострокове планування.

Непередбачуваність фінансового середовища є одним із ключових чинників, що стримують повернення до діяльності переміщених підприємств і залучення іноземних інвесторів до проєктів відновлення, про що прямо зазначає Всесвітній банк у своїх оцінках інвестиційного клімату в Україні [78]. Проблема посилюється тим, що більшість важливих змін упродовж 2023-2025 років набирали чинності з мінімальним перехідним періодом або без нього, позбавляючи платників будь-якої змоги адаптуватися.

Не менш важливою проблемою є функціональний дисбаланс у структурі оподаткування. Як встановлено у розділі 2, структура податкових надходжень до державного бюджету демонструє стійке домінування непрямих податків: сумарна частка ПДВ та акцизів перевищує 60% усіх податкових надходжень. Така структура є проциклічною за своєю природою: у роки економічного спаду, коли скорочуються споживчі витрати й імпорту, ця база різко звужується, водночас потреби держави у видатках, навпаки, зростають. Окрім того, надмірна залежність від ПДВ з імпорту означає, що будь-яка ревальвація гривні або зниження митних ставок у рамках євроінтеграційної лібералізації торгівлі матиме прямий негативний фінансовий ефект.

Паралельно, як було показано у підрозділі 2.1, рентна плата, що є природним «ресурсним» доходом держави, знаходиться в тренді скорочення: з 60,33 до 48,68 млрд грн. Це відображає об'єктивне звуження видобутку в умовах воєнних ризиків, проте водночас свідчить про структурну вразливість фінансової системи у разі будь-якого погіршення кон'юнктури на ресурсних ринках. Зважаючи на задекларований Україною курс на зменшення залежності від викопного палива в рамках «зеленого переходу», ця вразливість у середньостроковій перспективі лише посилюватиметься.

Критичний стан автоматизації адміністрування та управління податковим боргом погіршується з кожним роком. Цей виклик безпосередньо пов'язаний із вже задокументованими тенденціями зростання боргу. Як встановлено у підрозділі 2.1, у 2025 році сума податкового боргу до зведеного бюджету перевищила 278 млрд грн. Рахункова палата у своєму аудиті зафіксувала, що 70%

усіх операцій із стягнення боргу виконуються вручну, а підсистема автоматизованої роботи з боргом у межах ІТС «Податковий блок» станом на кінець 2024 року навіть не розпочала розроблятися [45]. Це означає, що рішення про направлення вимог, виставлення арешту на рахунки, застосування адміністративного стягнення та відстрочення приймаються інспекторами точкова, без підтримки системного аналізу ризиків і без єдиного алгоритму пріоритизації.

Наслідком є парадоксальна ситуація: навіть зростання кількості перевірок і донарахувань, яке було зафіксовано у розділі 2, не призводить до пропорційного скорочення боргу, бо фактичний рівень стягнення залишається низьким. У 2024 році обсяг нової заборгованості перевищив обсяг стягнутого боргу у 5 разів [45]. Держава фактично «виграє справи» в адміністративному сенсі, але не може реалізувати ці здобутки у вигляді реальних надходжень. Саме тут і криється найбільший невикористаний мобілізаційний резерв: за умов налагодженої автоматизованої системи стягнення хоча б 20-25% від накопиченого боргу забезпечили б додаткові 55-70 млрд грн до бюджету без будь-яких змін у ставках.

Ще однією проблемою виявленою в розділі 2 є фіскальний дисбаланс бюджетів різних рівнів. Частка місцевих бюджетів у структурі зведених податкових надходжень скоротилася з 26,5% у 2023 році до 20,1% у 2025-му. Це є прямим наслідком адміністративного рішення про переспрямування ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців до державного бюджету та зниження нормативу зарахування загального ПДФО з 64% до 60%. З точки зору воєнної доцільності ці кроки були виправданими. Проте з точки зору повоєнного відновлення вони формують небезпечний прецедент: місцеве самоврядування, позбавлене стабільної фіскальної бази, не матиме ані ресурсів, ані інституційної спроможності для самостійного відновлення зруйнованої інфраструктури на деокупованих і прифронтових територіях.

Ця проблема набуває особливого виміру для звільнених громад, де підприємницька активність буде відновлюватися поступово, а відтак власна база оподаткування залишатиметься мізерною ще кілька років після деокупації. Якщо

не буде запроваджено спеціального фіскального режиму підтримки, ці громади перебуватимуть у стані фінансової залежності від трансфертів із державного бюджету, що суперечить задекларованій меті реального самоврядування.

Першим кроком для вирішення зазначених проблем є детінізація через «smart compliance». Ця система є одним із центральних орієнтирів Національної стратегії доходів до 2030 року, де прямо визначено, що ключовим механізмом розширення бази оподаткування має стати не підвищення ставок, а підвищення рівня добровільного дотримання законодавства через зниження трансакційних витрат легальної роботи [39]. Фактично, мова йде про зміну підходу: від моделі «виявив-покарав» до моделі «спростив-нагадав-допоміг виправитися».

Конкретним інструментом у цьому напрямі є розширення обов'язкового застосування програмних реєстраторів розрахункових операцій (ПРРО). Станом на 2025 рік більшість суб'єктів господарювання другої та третьої груп єдиного податку зобов'язані застосовувати ПРРО, однак охоплення ринку залишається неповним, а контроль за фактичним застосуванням потребує посилення [61]. Паралельно перспективним є запровадження обов'язкової системи електронних первинних документів для всіх суб'єктів господарювання з оборотом понад визначений поріг. Це автоматично звужує можливості для схемного завищення витрат, підробки первинної документації та подвійної бухгалтерії.

Другим важелем є перехресна верифікація даних між ДПС, Пенсійним фондом, Держмитслужбою та НБУ в режимі, максимально наближеному до реального часу. Технічна основа для цього вже частково існує, однак відомчі бар'єри та різноманітність форматів баз даних стримують її практичне застосування. Цифровізація фіскального адміністрування в рамках реформ, передбачених Меморандумом з МВФ та Угодою про асоціацію, орієнтує Україну на стандарти автоматичного обміну інформацією, а це вимагає насамперед уніфікації внутрішніх баз даних, а вже потім - підключення до міжнародних систем [69].

Третім, і, мабуть, найважливішим, є запровадження системи ризик-орієнтованого аудиту на основі машинного навчання. Ідея полягає в тому, що

ДПС отримує можливість не «перевіряти всіх», а концентрувати контрольний ресурс на платниках, чия поведінка статистично відхиляється від галузевих норм. Такий підхід уже застосовується митними адміністраціями ЄС і дозволяє суттєво підвищити ефективність контролю без збільшення чисельності персоналу. Міжнародний валютний фонд у рамках програми EFF прямо рекомендує Україні впровадити систему сегментації платників за рівнем ризику з відповідним перерозподілом контрольних ресурсів [69].

Спрощена система оподаткування, запроваджена наприкінці 1990-х як антикризовий захід, давно перестала відповідати своїй первинній меті. Сьогодні вона є не стільки інструментом підтримки мікробізнесу, скільки системним механізмом оптимізації, яким активно користуються структури з реальними оборотами, що суттєво перевищують законодавчі ліміти, через штучне дроблення. У 2025 році на спрощеній системі перебувало близько 1,6 млн ФОП та понад 200 тисяч юридичних осіб, і питання про те, яка частка з них реально відповідає критерію «мікробізнесу», залишається відкритим [24, с. 36].

Реформа спрощеної системи у контексті відбудови має вирішувати два завдання одночасно. Перше - захистити справжній мікробізнес від надмірного навантаження, яке після запровадження воєнного збору у 2025 році суттєво зросло для ФОП першої та другої груп. У цьому відношенні доцільно розглянути запровадження нульової ставки єдиного податку для ФОП першої групи з оборотом до 300 тисяч гривень на рік (або диференційоване нарахування збору залежно від фактичного доходу, а не фіксованої суми), що зменшить фіскальний тягар для найдрібніших суб'єктів і стимулює їхню легалізацію. Друге - ускладнити схемне використання спрощеної системи великим бізнесом. Тут ключовим інструментом є автоматичний аналіз мережі пов'язаних осіб: якщо кілька ФОП або юридичних осіб на єдиному податку систематично взаємодіють із одним і тим самим контрагентом та між собою, ДПС має правовий механізм кваліфікувати їх як єдину структуру і застосовувати загальну систему оподаткування. Схожа система діє в Польщі, де діє загальна антиухильна норма, яка дозволяє податковим органам ігнорувати штучні конструкції, створені лише

для зменшення податків [71].

Щодо ЄСВ, то ставка у 22%, яка повністю лягає на роботодавця, в умовах відбудови є суттєвим стримуючим чинником для офіційного найму. При цьому пряме зниження ставки ЄСВ без компенсаційних джерел в умовах воєнного дефіциту є нереалістичним. Більш перспективним є поетапний перехід до диференційованої ставки залежно від обсягу легальної зайнятості: підприємства, що збільшують кількість офіційно оформлених працівників, отримують часткову знижку на ставку внеску. У країнах ЄС (зокрема Польщі) вже застосовуються програми субсидування зайнятості, що передбачають часткову компенсацію витрат на оплату праці та соціальні внески роботодавців у кризових або цільових програмах стимулювання зайнятості [77].

Як встановлено у підрозділі 2.1, перевищення обсягу нової заборгованості над обсягом стягнутого боргу у 5 разів у 2024 році є не стільки проблемою контрольної активності, скільки наслідком архаїчного операційного процесу адміністрування боргу. Вирішення цієї проблеми вимагає трьох взаємопов'язаних кроків.

Перший крок - сегментація боржників за реалістичністю стягнення. Значна частина наявного боргу є «мертвою»: вона належить підприємствам у процедурі банкрутства, суб'єктам на окупованих територіях або ліквідованим структурам без майна. Зосередження адміністративного ресурсу на спробах стягти ці борги є марнуванням часу інспекторів. Відповідно до цілей Національної стратегії доходів, необхідно запровадити чіткі процедури списання безнадійної заборгованості та водночас концентрувати зусилля на боржниках із реальними активами та діючою діяльністю [39].

Другий крок - автоматичне нарахування пені та генерація вимог без участі інспектора. Якщо алгоритм фіксує прострочення зобов'язань, система має автоматично формувати вимогу, а у разі її невиконання - направляти запит про арешт рахунків у банки через прямий електронний інтерфейс. НБУ вже реалізував технологічну платформу СЕП (Система електронних платежів), яка могла б слугувати основою для такого інтерфейсу [52]. Третій крок -

запровадження публічного реєстру хронічних боржників, що створює репутаційний тиск і фактично унеможлиблює публічні закупівлі та доступ до кредитів для недобросовісних платників. Такий реєстр технічно реалізований через наявну IT-інфраструктуру ДПС і не вимагає значних капіталовкладень.

Задекларована в Національному плані відновлення України мета переходу до субсидіарного принципу управління реалізацією відбудови через місцеве самоврядування вимагає паралельного відновлення фіскальної спроможності громад [44]. Механізм ПДФО, перерозподілений на користь державного бюджету в 2023-2025 роках, має повернутися до місцевих бюджетів після закінчення воєнного стану або, принаймні, після виходу на стійкий профіцит зведеного бюджету. Відновлення нормативу зарахування ПДФО до рівня 64% або навіть його підвищення до 68-70% стало б відчутним стимулом для місцевих органів влади до активнішої роботи зі залучення легальної зайнятості та підтримки підприємницького середовища.

Для деокупованих громад потрібен окремий фіскальний інструментарій. Досвід відновлення Боснії та Герцеговини після 1995 року, Косово після 1999 року та ряду регіонів Грузії після 2008 року показує, що без спеціального режиму оподаткування, що стимулює бізнес у відновлених населених пунктах, приватний капітал туди не приходить роками [65]. Відповідно, для звільнених громад доцільно запровадити тимчасову «фіскальну гавань»: нульова ставка податку на прибуток для нових підприємств протягом перших 3-5 років, знижена ставка ЄСВ при наймі місцевих жителів та спрощений порядок реєстрації. Такий режим не тільки стимулює підприємництво, але й дає місцевим радам управлінський інструмент, що є реальним важелем відновлення, а не лише очікуванням трансфертів.

Важливою складовою фіскальної децентралізації є також розширення переліку місцевих ресурсних платежів. Нині рентна плата за надра, питну воду та ліси цілком або переважно зараховується до державного бюджету, тоді як екологічні наслідки їхньої експлуатації несуть місцеві громади. Виправлення цього дисбалансу шляхом збільшення частки ресурсних платежів у місцевих

бюджетах областей з інтенсивним видобутком є не лише фіскальним, але й екологічно-управлінським рішенням, оскільки спонукає місцеві ради самостійно контролювати дотримання екологічних норм видобутку.

Зобов'язання України в рамках Угоди про асоціацію з ЄС та програми розширеного фінансування МВФ передбачають конкретні кроки в напрямку гармонізації фіскального законодавства, більшість із яких мають визначені дедлайни. Для податкової системи найбільш операційно значущими є три напрями.

Перший - впровадження глобального мінімального корпоративного податку (Pillar Two ОЕСР) на рівні 15% для компаній із консолідованим оборотом понад 750 млн євро. Більшість держав ЄС вже запровадили цей механізм із 2024 року, і відсутність його в Україні є не лише зобов'язальним питанням, але й практичним: українські дочірні компанії транснаціональних корпорацій, материнські структури яких підпадають під Pillar Two у своїх юрисдикціях, фактично вже доплачують різницю там, а не в Україні [66]. Запровадження відповідного Кваліфікованого внутрішнього мінімального доповнюючого податку (QDMTT) дозволило б Україні утримати цю різницю у власній скарбниці.

Другий - гармонізація акцизної бази з оновленою Директивою ЄС про оподаткування енергоносіїв (ETD). Директива, яка переглядається Єврокомісією саме у контексті Зеленого курсу, вимагає поступового усунення пільг для викопного палива та запровадження диференціації ставок залежно від рівня викидів CO₂. Для України, яка заявила про кліматичні амбіції в рамках Паризької угоди та NDC (Nationally Determined Contributions), це означає потребу у довгостроковому дорожньому плані переходу акцизної системи від суто фіскального інструменту до регулятивного засобу декарбонізації [68].

Третій - повноцінне приєднання до DAC6 (Директива про адміністративне співробітництво у частині «агресивних» транскордонних схем) і стандарту BEPS 13 у частині Country-by-Country Reporting. Ці механізми забезпечують прозорість структур транснаціональних компаній і суттєво ускладнюють перенесення

прибутків до юрисдикцій із нижчим оподаткуванням. Частково Україна вже виконує вимоги BEPS після 2015 року, однак повноцінна імплементація всього пакету залишається незавершеною, і ця незавершеність фіксується МВФ як умовний ризик для стійкості надходжень від корпоративного сектору [69].

Окремо варто зупинитися на практичних умовах реалізації євроінтеграційної гармонізації. Механічне перенесення норм ЄС без врахування поточного стану адміністрування, рівня автоматизації та спроможності ДПС може породити ситуацію «паперової відповідності» без реального ефекту. Тому кожен із напрямів гармонізації має супроводжуватись інституційним будівництвом: навчанням персоналу, модернізацією програмного забезпечення та підготовкою методологічної бази. Саме така послідовність «спочатку спроможність, потім норма» задекларована в Національній стратегії доходів як принцип поетапності реформ, і саме вона дає змогу уникнути помилок, що супроводжували кодифікаційний стрибок 2011 року, коли формально досконалий ПКУ зіткнувся з інституційною неготовністю до його виконання [39].

Таким чином, сукупність системних викликів, з якими стикається податкова система України в умовах відбудови, формує не просто список проблем, що потребують усунення, а запит на зміну самої логіки фіскального урядування. Пріоритетні вектори реформування є взаємопов'язаними і взаємопідсилюючими: цифровізація адміністрування без розширення бази через детінізацію дасть обмежений ефект; децентралізація без відновлення фіскальної автономії громад залишиться декларативною; євроінтеграційна гармонізація без інституційного будівництва стане «паперовою відповідністю». Реалізація цих векторів у комплексі, з дотриманням принципу поетапності та спираючись на конкретні зобов'язання в рамках Національної стратегії доходів і програми МВФ, здатна забезпечити перехід від мобілізаційної моделі оподаткування воєнного часу до системи, що стимулює відновлення, приваблює інвестиції та відповідає стандартам ЄС.

ВИСНОВКИ

Податкова система є складним, поліфункціональним і внутрішньо структурованим інститутом, який посідає центральне місце в архітектурі державних фінансів. Теоретичний аналіз засвідчив, що жоден із наявних підходів до визначення поняття «податкова система» - нормативно-правовий, функціональний чи інституційно-системний - не є вичерпним: кожен відображає окрему грань складного суспільно-економічного явища. Тому запропоноване розуміння податкової системи як інституційно організованої, законодавчо закріпленої й динамічної сукупності загальнодержавних і місцевих податків і зборів, принципів їх встановлення, механізмів справляння та органів управління охоплює одночасно її системний характер, місце у структурі публічних фінансів і багатофункціональну природу. Принципи побудови, сформульовані ще класиками економічної думки й деталізовані у вітчизняному законодавстві, зберігають актуальність, однак між ними існує внутрішня напруга, а реалізація принципу стабільності в Україні традиційно має переважно декларативний характер.

Нормативно-правова архітектура регулювання оподаткування в Україні пройшла три виразних етапи трансформації - від законодавчого хаосу перших років незалежності через часткову систематизацію 1997-2010 років до кодифікації Податковим кодексом 2011 року. Прийнятий ПКУ виконав одночасно кодифікаційну, інституційну, регуляторну та процесуальну функції, кардинально змінивши архітектуру правового регулювання. Водночас ця архітектура формувалася переважно реактивно - під тиском фіскальних криз, вимог МВФ та Угоди про асоціацію з ЄС, а не як результат послідовної концепції. Наслідком є система, де формально задекларовані принципи стабільності й передбачуваності існують паралельно з практикою їхнього систематичного порушення через тисячі поправок, запроваджених до ПКУ після набуття ним чинності.

Динаміка та структура податкових надходжень зведеного бюджету України в умовах воєнного стану засвідчили здатність системи до фіскальної мобілізації: загальний обсяг надходжень зріс з 1638,05 до 2520,34 млрд грн упродовж 2023-2025 років, або на 53,9%. Частка податкових надходжень у ВВП досягла 32,3% у 2025 році - найвищого рівня за аналізований період. Структурно це зростання забезпечено насамперед регулятивними рішеннями, а не органічним розширенням економічної бази: підвищенням ставки військового збору, перерозподілом ПДФО з місцевих до державного бюджету, зростанням акцизних ставок. Паралельно зафіксовано суттєву централізацію: частка місцевих бюджетів у структурі зведених надходжень скоротилась із 26,5% до 20,1%, а рівень виконання плану державного бюджету послідовно знижувався з 99,0% до 95,5%. Разом із тим податковий борг до зведеного бюджету за три роки подвоївся, досягнувши 278,5 млрд грн, що свідчить про системну прогалину між нарахованими й реально мобілізованими ресурсами.

Регіональний аналіз контрольно-фіскальної діяльності Головного управління ДПС у Чернівецькій області підтвердив відносну стійкість тилового регіону: фактичні надходження щороку перевищували план у межах 3,7-4,0%, а загальний обсяг зріс із 6,49 до 7,73 млрд грн. Визначальним фактором динаміки залишається ПДФО, питома вага якого у структурі надходжень коливалась у діапазоні 59,6-66,8%. Переспрямування військового ПДФО до державного бюджету й зниження нормативу зарахування з 64% до 60% суттєво вплинули на обсяг регіональних надходжень у 2024 році, розкривши структурну вразливість місцевих бюджетів у частині залежності від адміністративних рішень центрального рівня. Контрольна активність ГУ ДПС зростала послідовно: кількість перевірок збільшилась із 880 до 1291, а суми донарахувань - із 51,7 до 383,5 млн грн. Показово, що у 2025 році планові перевірки вперше за аналізований період вийшли на перше місце за сумами донарахувань, що свідчить про перехід до зрілого ризикоорієнтованого підходу. Проте накопичений регіональний податковий борг за три роки подвоївся, перевищивши 996 млн грн, відображаючи ті самі системні проблеми адміністрування, що й на

загальнодержавному рівні.

Зіставлення досвіду провідних країн ЄС та України виявило принципові відмінності в логіці фіскального урядування. Тоді як держави ЄС послідовно реалізують «зелений» перехід через екологічні податки, знижують навантаження на інвестиції та впроваджують глобальний мінімальний корпоративний податок у рамках Pillar Two ОЕСР, Україна в умовах воєнного часу змушена підпорядковувати більшість фіскальних рішень логіці мобілізаційного бюджету. Разом із тим порівняльний аналіз податкового тиску засвідчив, що рівень навантаження на ринок праці в Україні (45,0%) є зіставним із найобтяженішими системами Центральної Європи, попри суттєво нижчу якість суспільних послуг. Досвід Угорщини, Польщі та Естонії демонструє реалістичність поступового зниження фіскального навантаження на працю за умов цілеспрямованої реформи та компенсаційних механізмів, і саме ці моделі є найбільш адаптованими до умов повоєнної відбудови України.

Системні виклики, що стоять перед податковою системою України в контексті повоєнного відновлення, не зводяться до переліку окремих проблем, а є взаємопов'язаними структурними деформаціями: тіньовий сектор до 40% ВВП, критична нестабільність законодавства, домінування непрямих податків з понад 60% у структурі надходжень, архаїчне адміністрування боргу з п'ятиразовим перевищенням нової заборгованості над стягнутою, фіскальна децентралізація, що залишається декларативною. Запропоновані пріоритетні вектори реформування охоплюють: детінізацію через «smart compliance» на основі ПРРО та цифрової верифікації; перезавантаження спрощеної системи оподаткування з одночасним захистом мікробізнесу і протидією схемному дробленню; автоматизацію управління податковим боргом через сегментацію боржників і прямий електронний інтерфейс із банківською системою; відновлення фіскальної автономії місцевих бюджетів і запровадження «фіскальних гаваней» для деокупованих громад; а також євроінтеграційну гармонізацію у частині Pillar Two, Директиви про оподаткування енергоносіїв і стандартів BEPS.

Отже, податкова система України перебуває на переломному етапі, коли

мобілізаційна логіка воєнного часу, що забезпечила фінансову стійкість у надзвичайних умовах, поступово вичерпує свій потенціал і має поступитися місцем системній реформі, орієнтованій на повоєнне відновлення. Ефективність цієї реформи визначатиметься не ізольованими рішеннями у сфері ставок чи контролю, а здатністю держави реалізувати комплекс взаємопов'язаних змін: цифровізації адміністрування, детінізації, відновлення фінансової децентралізації та гармонізації з нормами ЄС - з дотриманням принципу поетапності та спираючись на конкретні зобов'язання в рамках Національної стратегії доходів до 2030 року і програми МВФ. Лише у такому поєднанні можливий перехід від оподаткування, що реагує на кризи, до системи, яка стимулює відновлення, приваблює інвестиції та відповідає стандартам сучасної ринкової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз виконання Держбюджету-2025 у I кварталі - висновки аудиторів - Рахункова палата. Рахункова палата. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2589> (дата звернення: 24.05.2026).
2. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. Всеукраїнська Асоціація ОТГ. URL: <https://hromady.org/en/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/> (дата звернення: 24.05.2026).
3. Аналіз місцевих бюджетів за 9 місяців 2024 року: як війна та бюджетні новації вплинули на місцеве самоврядування. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/news/18931> (дата звернення: 24.05.2026).
4. Бондаренко І. М. Етапи становлення податкової системи України (період незалежності). 2026. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2026/1_2026/part_1/41.pdf (дата звернення: 24.05.2026).
5. Бюджет України 2025: як держава справляється з викликами війни та економічної нестабільності. Робота народних депутатів в Криворізькому окрузі. URL: <https://ndu.kr.ua/802-byudzh-et-ukrajini-2025-yak-derzhava-spravlyaetsya-z-viklikami-vijni-ta-ekonomichnoji-nestabilnosti> (дата звернення: 24.05.2026).
6. Бюджетний барометр. Грудень 2025. Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління при Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2026/01/Byudzh-etniy-barometr-gruden-2025.pdf> (дата звернення: 24.05.2026).
7. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2026. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 24.05.2026).
8. Варналій З.С. Податкова система України: проблеми функціонування та шляхи реформування. *Економіка і регіон*: ПолтНТУ. 2017. Т. 5, № 66. С. 5-9.
9. Верховна Рада ухвалила закон про «військовий ПДФО». Forbes.ua.

URL: <https://forbes.ua/news/verkhovna-rada-ukhvalila-zakon-pro-viyskove-pdfo-08112023-17124> (дата звернення: 24.05.2026).

10. Вилучення «військового ПДФО» з місцевих бюджетів: скільки у 2024 році недоотримають Чернівці. Новини Чернівці: Інформаційний портал «Молодий буковинець». URL: <https://molbuk.ua/news/298573-vyluchennia-viiskovogo-pdfo-z-miscevykh-budzhetiv-skilky-u-2024-roci-nedootrymaut-chernivci.html> (дата звернення: 24.05.2026).

11. Волохова І. ., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. Податкова система: навч. посіб. Харків : Діса плюс, 2019. 402 с. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Podatкова-systema-navchal-nyy-posibnyk.pdf> (дата звернення: 24.05.2026).

12. Дохід України від енергетики зріс на 13% у 2024: чи відновилося галузь. The Page. URL: <https://thepage.ua/ua/news/dohid-ukrayini-vid-energetiki-zris-na-13percent-u-2024-chi-vidnovilasya-galuz> (дата звернення: 24.05.2026).

13. ДПС затвердила план-графік документальних планових перевірок на 2026 рік: фокус - на високих податкових ризиках. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/966115.html> (дата звернення: 24.05.2026).

14. Дячкіна А. Бізнес збільшив ресурсні платежі: який обсяг надходжень за 2025 рік. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/finances/resursni-platezhi-u-2025-zrosli-do-92-7-mlrd-grn-ale-chastka-v-byudzheti-padaye-818062/> (дата звернення: 24.05.2026).

15. Експертиза проєкту Держбюджету-2025: є можливість додаткового збільшення доходів на 13,5 млрд грн - Рахункова палата. Рахункова палата. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2157> (дата звернення: 24.05.2026).

16. Жовнір Н. М. Зміна оподаткування в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми науки та освіти: реалії та перспективи* : Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 9 груд. 2022 р. Київ : ГО «МАН», 2022. С. 98. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/files/original/25/10554/3efa4b110789c6167db3cfa03f0f12417add7f94.pdf> (дата звернення: 24.05.2026).

17. З 1 липня 2015 року на постійній основі запроваджується система електронного адміністрування ПДВ. Оболонська районна державна адміністрація в місті Київ. URL: <https://obolon.kyivcity.gov.ua/news/z-1-lipnya-2015-roku-na-postiyniy-osnovi-zaprovadzhuetsya-sistema-elektronnogo-administruvannya-pdv> (дата звернення: 24.05.2026).

18. За 9 місяців 2025-го зареєстровано більше юридичних компаній, ніж за весь 2024 рік. Блог YC.Market. URL: <https://youcontrol.market/blog/za-9-misiatsiv-2025-gho-zarieiestrovano-bilshie-iuridichnikh-kompanii-nizh-za-vies-2024-rik/> (дата звернення: 24.05.2026).

19. Закон України № 4015: щодо оподаткування прибутку фінансових установ (крім страхових компаній) та ставок податку на прибуток. Головне управління ДПС у Дніпропетровській області. URL: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/local-news/914309.html> (дата звернення: 24.05.2026).

20. Замасло О.Т. Податкова система України: теорія, методологія, практика : монографія. Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2017. 420 с. URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/Zamaslo_Tax-system-of-Ukraine-2017.pdf (дата звернення: 24.05.2026).

21. Звіт про виконання Плану роботи Головного управління ДПС у Чернівецькій області на 2023 рік. Чернівці : ДПС, 2024. 35 с.

22. Звіт про виконання Плану роботи Головного управління ДПС у Чернівецькій області на 2024 рік. Чернівці : ДПС, 2025. 43 с.

23. Звіт про виконання Плану роботи Головного управління ДПС у Чернівецькій області на 2024 рік. Чернівці : ДПС, 2026. 45 с.

24. Звіт про стан виконання Національної стратегії доходів у 2025 році. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D>

[1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97%20%D0%B4%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2%20%D1%83%202025%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf](#) (дата звернення: 24.05.2026).

25. Зміни з 01.01.2025 року: ВЗ для ФОП і 5% із загального річного доходу. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/3507-zmini-z-01012025-roku-vz-dlya-fop-i-5-iz> (дата звернення: 24.05.2026).

26. Іванов Ю.Б., Тищенко В.Ф., Найдено О.Є. Податкова система : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 408 с. URL: https://ndc-ipr.org/media/publications/files/2018-Іванов_Ю.Б._Тищенко_В.Ф._Найденко_О.Є._та_інші.pdf (дата звернення: 24.05.2026).

27. Карнаух Л. Звіт про виконання Плану роботи Державної податкової служби України на 2025 рік. ДПС, 2026. 250 с.

28. Касперович Ю.В. Економічна аналітика функціональності податкової системи України. *Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості* : Зб. матеріалів Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 19 квіт. 2019 р. Київ : КНЕУ, 2019. С. 352. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6985079-b0e7-464a-b1ef-19f2060d0d30/content> (дата звернення: 24.05.2026).

29. Кірієнко Т. Звіт про виконання Плану роботи Державної податкової служби України на 2023 рік. ДПС, 2024. 215 с.

30. Кознова О. Зростає кількість платників, які мають податковий борг - Рахункова палата. Бізнес: Останні новини бізнесу України. URL: https://biz.ligazakon.net/news/221095_zrosta-klkst-platnikv-yak-mayut-podatkoviy-borg---rakhunkova-palata (дата звернення: 24.05.2026).

31. Кравченко Р. Звіт про виконання Плану роботи Державної податкової служби України на 2024 рік. ДПС, 2025. 231 с.

32. Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Напрями формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 182 с. URL:

<https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/5258e685-ccb9-4b69-9a4b-1db8021f5c15/content> (дата звернення: 24.05.2026).

33. Матвійчук Л.О., Олійник Л.В. Трансформація податкової системи України: нові виклики для бізнесу. Хмельницький : Хмельн. нац. ун-т, 2024. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/items/ff64d636-78cb-4129-8c1b-717a401f1108> (дата звернення: 24.05.2026).

34. Мінекономіки: У 2025 році ВВП України зріс на 2,2%. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-u-2025-rotsi-vvp-ukrainy-zris-na-22> (дата звернення: 24.05.2026).

35. Місцеві бюджети 2025: МЗП, ПДФО та акциз. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/1392-miscevi-byudzeti-2025-mzp-pdf-akciz> (дата звернення: 24.05.2026).

36. Місцеві бюджети 2025: особливості, пріоритети, перспективи. U-LEAD. URL: <https://u-lead.org.ua/news/582> (дата звернення: 24.05.2026).

37. Місцеві бюджети: який стан справ у регіонах?. Вокс Україна. URL: <https://voxukraine.org/mistsevi-byudzhety-yakyj-stand-sprav-u-regionah> (дата звернення: 24.05.2026).

38. На мільярд більше: Буковина піднялася у фінансовому рейтингу областей України. Новини Чернівці: Інформаційний портал «Молодий буковинець». URL: https://molbuk.ua/chernivtsi_news/345262-na-miliard-bilshe-bukovyna-pidnialasia-u-finansovomu-reitynhu-oblastei-ukrainy.html (дата звернення: 24.05.2026).

39. Національна стратегія доходів до 2030 року. Київ : Міністерство фінансів України, 2023. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf (дата звернення: 24.05.2026).

40. Нікітішин А.О. Сучасні принципи побудови податкової системи і реалізації податкової політики. *Світ фінансів*. 2010. С. 130-136. URL: <https://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/454/462> (дата звернення: 24.05.2026).

24.05.2026).

41. Пабат О.В. Принципи побудови податкової системи України. *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу*. Харків, 2017. С. 97-99. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_06_2017/pdf/31.pdf (дата звернення: 24.05.2026).

42. Парламент схвалив скасування мораторію на проведення податкових перевірок. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/parlament-skhaliv-skasuvannia-moratorii-na-provedennia-podatkovykh-perevirok> (дата звернення: 24.05.2026).

43. Парламент ухвалив в цілому законопроект про внесення змін до Податкового кодексу для фінансування Сил оборони. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/parlament-ukhvalyv-v-tsilomu-zakonoproekt-pro-vnesennia-zmin-do-podatkovoho-kodeksu-dlia-finansuvannia-syl-oborony> (дата звернення: 24.05.2026).

44. План відновлення України. Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 24.05.2026).

45. Податкова провалила роботу: держава втрачає мільярди гривень. Мінфін - все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/12/12/164140950/> (дата звернення: 24.05.2026).

46. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://www.tax.gov.ua/nk/> (дата звернення: 12.05.2025).

47. Податкові перевірки 2025: тренди. АРМАДА. URL: <https://armada.law/blog/podatkovyi-perevirky-2025-trendy/> (дата звернення: 24.05.2026).

48. Портал «Бюджет для громадян». Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 24.05.2026).

49. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо додаткової підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 13.05.2020. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-20#Text> (дата звернення: 24.05.2026).

50. Реформа ДФС. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/reform-of-the-sfs-customs> (дата звернення: 24.05.2026).

51. Сиромятнікова М.С. Правове регулювання оподаткування в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2020. С. 241-245. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e60cd16-ed55-43bb-9c5b-4e28da3caa94/content> (дата звернення: 24.05.2026).

52. Система електронних платежів. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/sep> (дата звернення: 24.05.2026).

53. Становлення та розвиток податкової системи України : монографія / М. Г. Волощук та ін. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2021. 168 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/05e0b3bf-b1d8-4510-aa05-a3e0f00ab58c/content> (дата звернення: 24.05.2026).

54. Тіньова економіка: як оцінюється її рівень в Україні та інших країнах. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/04/15/infografika/ekonomika/tinova-ekonomika-yak-oczinyuyetsya-yiyi-riven-ukrayini-ta-inshyx-krayinax> (дата звернення: 24.05.2026).

55. Ткачук І.Г. Державні фінанси : підручник. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», 2015. 510 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_finan/sk800673.pdf (дата звернення: 24.05.2026).

56. Українці масово закривають ФОПи: чому це відбувається та які перспективи для бізнесу. Finteco. URL: <https://finteco.com.ua/fop/2709-ukraintsi-masovo-zakryvaiut-fopy-chomu-tse-vidbuvaetsia-ta-iaki-perspektyvy-dlia-biznesu/> (дата звернення: 24.05.2026).

57. Чернівецька обласна державна адміністрація - За 2023 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 441,9 млрд гривень. Чернівецька обласна військова адміністрація. URL: <https://bukoda.gov.ua/news/za-2023-rik-do-zahalnoho-fondu-mistsevykh-biudzhativ-nadiishlo-4419-mlrd-hryven> (дата звернення: 24.05.2026).

24.05.2026).

65. Case studies of successful and failed post-conflict. Fiveable. URL: <https://fiveable.me/international-conflict/unit-13/case-studies-successful-failed-post-conflict-reconstruction-efforts/study-guide/nz8W9oCWFil5wUH2> (дата звернення: 24.05.2026).

66. Global minimum tax. OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/global-minimum-tax.html> (дата звернення: 24.05.2026).

67. Green taxation and other economic instruments. European Environment Agency (EEA). URL: <https://www.eea.europa.eu/en/europe-environment-2025/thematic-briefings/circular-economy-and-other-enablers-of-transformative-change/green-taxation-and-other-economic-instruments> (дата звернення: 24.05.2026).

68. Green taxation. Taxation and Customs Union. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/other-taxes/green-taxation_en (дата звернення: 24.05.2026).

69. IMF executive board completes the eighth review of the extended arrangement under the extended fund facility for ukraine. IMF. URL: <https://www.imf.org/en/news/articles/2025/06/30/pr-25227-ukraine-imf-completes-8th-rev-of-ext-arrang-under-eff> (дата звернення: 24.05.2026).

70. Monitoring report on progress towards the 8th EAP objectives 2025. European Environment Agency (EEA). URL: <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/monitoring-report-on-progress-towards-the-8th-eap-objectives-2025> (дата звернення: 24.05.2026).

71. Poland - Corporate - Tax administration. Worldwide Tax Summaries Online. URL: <https://taxsummaries.pwc.com/poland/corporate/tax-administration> (дата звернення: 24.05.2026).

72. Tax policy reforms 2025. OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/tax-policy-reforms-2025_de648d27-en.html (дата звернення: 24.05.2026).

73. Tax policy. OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/tax->

policy.html?oecdcontrol-chart-control-6d3cd69725-chartId=8764ee47d0 (дата звернення: 24.05.2026).

74. Tax subsidies for r&d expenditures in europe, 2025. Tax Foundation. URL: <https://taxfoundation.org/data/all/eu/rd-tax-incentives-europe/> (дата звернення: 24.05.2026).

75. Tax trends in european countries. Tax Foundation. URL: <https://taxfoundation.org/blog/europe-tax-trends-reform/> (дата звернення: 24.05.2026).

76. Taxation. European Commission. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation_en (дата звернення: 24.05.2026).

77. Taxing wages 2026. OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/taxing-wages-2026_3a5169ef-en/full-report/poland_0ac784ea.html (дата звернення: 24.05.2026).

78. World Bank Group. Updated ukraine recovery and reconstruction needs assessment released. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення: 24.05.2026).